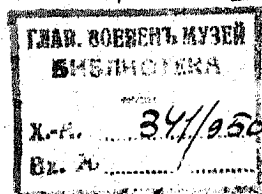

ОБСАДАТА И СРАЖЕНИЯТА ОКОЛО ОДРИНЪ

(Споредъ описанията на руски и френски
военни кореспонденти).

ШУМЕНЪ.
Издание ИВ. ЛЪСИЧКОВЪ
1913.

Първитѣ сражения около Одринъ.

Върху първитѣ битки около Одринъ, станали на 9 и 10 октомврий, кореспондента на в. „Matin“ телеграфира отъ Стара-Загора на своя вѣстникъ слѣдното:

„Една група отъ хора съ блѣдни, измършавѣли лица, прѣгърбани съ очи хлѣтнали, пристигнаха тази сутринъ въ Стара-Загора. Всичкитѣ бѣха облѣчени съ тъмно-зелени вълнени дрехи.“

Тѣ бѣха около 300 души, крачеха бавно и умерено, заобиколени отъ български войници.

Това бѣше една колона отъ турски плѣнници. Всичкитѣ бѣха плѣнени въ послѣднитѣ битки при Юрушъ и Каджкьой.

Обаче, всички не бѣха отъ еднакво произхождение. Повечето бѣха турци, но имаше 25 българи, родомъ отъ Македония, 6 гърци и нѣколко арменци. Имаше и трима офицери и единъ подофицеръ.

Обаче, прѣди плѣнницитѣ да бждатъ откарани къмъ казармата, пристигна заповѣдь да бждатъ заведени при царя, който желаете да ги види.

Царьтъ се обърна къмъ турскитѣ офицери съ слѣднитѣ думи:

„Азъ ви моля да вѣрвате, господа, че азъ особено много настоявамъ, да ви се отдаватъ тукъ всички грижи и зачитания.“

Азъ желая сѣщото и за вашитѣ хора. Азъ дадохъ специални заповѣди по този поводъ и азъ ви моля да ми кажете, дали ви липсва нѣщо отъ момента, откогато, съгласно военитѣ закони, вие станехте плѣнници“.

Офицеритѣ отговориха: „Ваше величество, ние можемъ да се похвалимъ съ вниманието, на което ние и нашитѣ войници бѣхме прѣдметъ.“

„Вървайте, господа, че винаги тъй ще бжде,“ добави царѣтъ.

Слѣдъ туй царѣтъ се доближи до нѣкои отъ плѣнницитѣ и ги разпита, дали тѣ сж добрѣ третираны и дали нѣма да се оплачатъ отъ нѣщо.

Този приѣомъ изненада твърдѣ много плѣнницитѣ.

Слѣдъ половинъ часъ плѣнницитѣ бѣха заведени въ казармата.

„Какъ, казваха плѣнницитѣ, нима всичко туй е за насъ! Турцитѣ ни бѣха казали, че насъ ще ни изморятъ отъ гладъ и ще ни мѣчатъ“:

Плѣнницитѣ бѣха много трогнати и отъ човѣшкитѣ обноски къмъ тѣхъ на българскитѣ войници и отъ грижитѣ, съ които бѣха заобиколени.

Единъ отъ християнитѣ-плѣнници, Андрей Василевъ отъ Гюмюрджина, ми разказа слѣдното, а неговитѣ другари одобряваха това съ клатене на глава:

— Макаръ и турски поданикъ, азъ съмъ християнинъ, както и мнозина отъ моитѣ другари тукъ. Мнозина отъ насъ служихме само нѣколко седмици въ турската армия. Азъ служихъ миналата година само 45 дни и бѣхъ послѣ освободенъ.

Въ началото на този мѣсець турскитѣ войници нахълтаха въ македонскитѣ градове, събраха най здравитѣ измежду насъ и ни заповѣдаха да ги послѣдваме до Одринъ.

Въ този моментъ вече се носѣха слухове за война между Турция и Балканскитѣ държави. Ние се опитахме да протестираме, задѣто ни прибраха. Отговориха ни:

— Елате безъ страхъ. Не ще се биемъ съ Балканскитѣ държави, всички слухове за това сж лъжливи. Ние ви прибрахме, като добри работници за работитѣ около Одринъ. Елате, ние добрѣ ще ви платимъ.

Но поведението на турскитѣ войници ни показа, че всѣко съпротива отъ наша страна е бездолезна и ние ги послѣдвахме.

Накжсо, ние пристигнахме въ Одринъ нѣколко стотици християни. Веднага ние разбрахме лжжитѣ, на които бѣхме станали жертва. Въ града царуваше едно голѣмо възбуждение. Отъ всѣкъдѣ пристигаха войски.

На път за границата. Щомъ стигнахме, облѣкоха ни като войници, дадоха ни старитѣ пушки „мартинки“, останаха отъ руско-турската война и ни казаха, че ще ни закаратъ на границата.

Ние разбрахме, че турцитѣ смѣтатъ войната за неизбѣжна. Между офицеритѣ въ Одринъ царуваше най-живъ ентусиазмъ и тѣ открито заявяваха:

— Скоро ние ще нахългаме въ България и ще докараме акѣла на тѣзи мизерни бунтовници, които ще отстѣпятъ прѣдъ всѣкога побѣдоносното знаме на пророка.

Обаче, освѣнъ тѣзи войнствени, имаше нѣкои по-умѣрени. Тѣ казваха, че войната ще бѣде съсилия за Турция и порицаваха новитѣ партии, чиито политически възгледи тѣ осждаха. Но не смѣяха да кажатъ високо това.

Слѣдъ три дена ние бѣхме заведени на българската граница при Папазъ-Тепе. Но сѣщата вечеръ получихме заповѣдъ да се върнемъ въ Одринъ.

Отъ всички страни пристигаха запасни, довеждани подъ конвой. Около крѣпоститѣ работѣха непрѣстанно. Инженеритѣ поставяха колища, които послѣ съединяваха съ бодливъ телъ и правяха всевъзможни прѣгради. Въ военнитѣ срѣди ентусиазма бѣше голѣмъ.

Най-сетнѣ, войната бѣше обявена.

Отново ние напуснахме Одринъ и заминахме за Кумуна къмъ българската граница, близо до р. Арда. Ние бѣхме четири баталиона пѣхота, единъ ескадронъ кавалерия и една батарея артилерия.

Между насъ имаше около стотина християни. Всѣки войникъ получи по 150 патрона.

На битка. Прѣди да заминемъ ни казаха:

— Българската граница е безащитна. Тя се пази само отъ нѣколко аванпостове, слѣдъ три дни вие ще имате честта да влѣзете първи въ Пловдивъ.

— 6 —
Сутринътъ въ понедѣльникъ ние стѣгнахме въ Ку-
муна. Веднага нашия ескадронъ кавалерия замина за
границата.

Ние забѣлѣзахме отдалечъ нѣколко български
униформи. Ние, християнитѣ, бѣхме много съкруше-
ни, задѣто трѣбваше да стрѣляме върху нашитѣ бра-
тя. Турцитѣ, обаче, бѣха радостни, защото тѣ бѣха
убѣдени, че българскитѣ сили сж значителни и че
ще бжде лесно да бждатъ изгласкани.

И тъй, ескадрона и артилерията заминаха нана-
прѣлъ. Изведнажъ отъ всичкитѣ хълмове се откри
единъ ужасенъ артилерийски огънь, който покоси тур-
ския ескадронъ и послѣдния атстжи.

Въ редовѣтъ на нашия баталионъ изненадата
бѣше голѣма. Обаче, огъня на българската артиле-
рия спира. Единъ генералъ и всичкитѣ наши офицери
заставатъ начело и ни заявиха, че ние ще ударимъ
върху българскитѣ постове.

Въ всѣка рота капитанитѣ извикаха християнитѣ
и ги поставиха на първитѣ редове. Ето и ние трѣг-
нахме.

Ние приближихме около 300 метри до аванпосто-
вѣтъ на неприятеля, който ни очакваше твърдо. Бъд-
гаритѣ откриха една ужасна пушечна стрѣлба противъ
насъ. Тѣ бѣха скрити въ гънкитѣ на почвата и ние
не подозирахме тѣхното присѣствие.

Турцитѣ отговориха. Само ние, християнитѣ, ос-
танахме съ скръстени ръцѣ и бѣхме убѣдени, че тур-
цитѣ ще ни изколятъ, щомъ забѣлѣжатъ нашето дър-
жане, но, въ вихъра на сражението, тѣ не можаха да
ни забѣлѣжатъ.

А огъня на българитѣ направи въ нашитѣ редо-
ве ужасно опустошение. Крушумитѣ бръмчаха край
ушитѣ ни, като пчели.

Една неочаквана гледка. Тогава, ненадѣйно, ние
присѣстѣвахме на неочаквана гледка. Генералътъ,
който бѣше начело на нашия баталионъ, обърна коня
си назадъ. Той прѣмина прѣзъ нашитѣ редове и се
отдалечи въ галопъ на югъ.

Нашето слисване се увеличи, когато ние видѣхме, че мнозина отъ нашитѣ офицери послѣдваха неговия примѣръ и всичкитѣ хора веднага удариха на бѣгъ. Смайването бѣше толкова голѣмо въ нашитѣ баталиони, че стрѣлбата напълно спрѣ.

Българитѣ се възползуваха отъ това. Тѣ се хвърлиха въ една страшна атака на ножъ, а ние, обвзети отъ паника, тѣй сжщо почнахме да бѣгаме.

Задъ насъ мнозина турци, изумени, хвърляха си пушкитѣ на земята и си вдигаха ржцѣтъ нагорѣ въ знакъ, че се прѣдаватъ.

Слѣдъ двучасова битка бѣха взети 300 плѣници и 500 паднаха убити.

На другия день ние стигаме, слѣдъ 24 часа отстѣпление, въ Юрушъ, брѣговетѣ на Марица, дѣто ние срѣцнахме изпратени на помощ нови войски отъ Одринъ.

* * *

Плѣникътъ, който ми разказа горното, е падналъ заедно съ другаритѣ си въ ржцѣтъ на българитѣ при първатѣ сражения.

Българитѣ, слѣдъ като окупираха мѣстата край Арда, дѣто тя се влива въ Марица, и слѣдъ безредното отстѣпление на турцитѣ къмъ Одринъ, послѣднитѣ се опитаха да направятъ единъ излазъ. Една силна колона отъ Одринъ се запжти къмъ позициитѣ, окупирани отъ българитѣ на брѣговетѣ на Арда.

Българитѣ оставиха турцитѣ да напрѣднатъ и послѣ изведнажъ ги нападнаха съ единъ силенъ огънь. Турцитѣ бѣха обвзети отъ паника и една голѣма частъ отъ тѣхъ се опита да се върне въ Одринъ. Но българитѣ, съ една искусна маневра, прѣсекоха отстѣлението имъ и ги изтласкаха къмъ селото Ортакой, дѣто тѣ ги заобиколиха и ги накараха да се прѣдадатъ.

Българитѣ взеха въ плѣнъ 1200 войници, 8 офицери, между които единъ бѣ полковникъ. Плѣнени бѣха и 12 скорострѣлни тона и 14 фургона съ патрони.

II.

Отъ Мустафа-паша до прѣдъ Одринъ.

Първия етапъ на българските войски къмъ побѣдѣта е Мустафа-паша, който прѣдстав-лява една жалка картина на напуснатъ, каленъ, поду-азиатски градецъ.

Като не могли да се опратъ, турцитѣ се опитали да разрушатъ каменния мостъ на Марица, което би могло значително да забави одринските операции. Турцитѣ изразили всичката си безпомощностъ въ поголовно унищожение на прозорцитѣ въ града.

Каймакаминътъ се опиталъ да изхвърли архивата ен въ Марица, но частъ отъ нея се търкала още по брѣговетѣ.

Командирътъ на турския полкъ, прѣди да напус-не Мустафа-паша, написалъ на стѣнитѣ на казармата слѣдния надписъ на три езика: български, френски и грѣцки: „Български полковниче, опомни се! Ти нѣмашъ истински солдати, а ти водишъ само дѣца и жени, които моятъ ястреби ще разкъсатъ. Затова ти ще бж-дешъ жестоко наказанъ, а сегѣ до скоро виждане въ София.“

Официалнитѣ свѣдѣния отъ 16 октомврий съоб-щаватъ за прѣземането на гр. Димотика, 35 км. отъ гр. Одринъ. Съ това не само се прѣкъсва съобще-нието на турскитѣ войски, които дѣйствуватъ отъ двѣтъ страни на Марица, но и Одринъ, като крѣпостъ, съвършено се откъсва отъ останалия свѣтъ.

Въ Одринъ има около 40,000 войници. Освѣнъ туй, населението на Одринъ, благодарение на при-телцитѣ, се е увеличило отъ 80,000 на 120,000, а това показва, че Одринъ скоро ще почне да гладува.

Българитѣ при Одринѣ имаха достатъчно аероплани, прѣдзначени изключително за дѣйстви противъ Одринѣ, като въздушни разузнавачи и въздушни динамитари. Прѣдставете си, че въздушната ескадра отъ аероплани има всѣка по 6 бомби, съ които може да се свърши много работа. Авиаторитѣ, съ които азъ вчера се запознахъ и бесѣдвахъ, намиратъ, че въ всѣки случай това не би било лошо. Особено единъ отъ тѣхъ, българинъ по рождение, натурализиранъ въ Русия, ми казваше: „Азъ оставихъ своето доходно мѣсто въ Одеса, продадохъ си кинематографа и се прѣселихъ съ цѣлото си сѣмейство за винаги въ моето отечество. Азъ съмъ готовъ да загина за своитѣ братя, но азъ искамъ прѣди всичко да отмжста за тѣхъ.“

Азъ направихъ една обиколка около обсадната линия на западъ отъ Одринѣ.

Станахъ рано и съ своитѣ спътници и ординарци тръгнахъ за къмъ Черменъ, Каджкьой и Юрушъ. Пжтищата бѣха калпави: непроходима калъ, която прѣзъ нощта малко замръзва, а прѣзъ деня се обръща въ черна смрадлива маса. И ние тръгнахме безъ пжтъ намѣрки.

Колкото повече приближавахме, толкова по-ясно се чуваха глухитѣ гърмежи на крѣпостнитѣ орждия, а отъ Каджкьой ние вече ясно чувахме българскитѣ батареи.

Къмъ 10 часа сутринята ние стигнахме до позицитѣ на една отъ западнитѣ обсадни батареи. Разположението на орждията бѣше блѣсково. Отъ закрити позиции и нѣколко наблюдателни пунктове можеше да се обстрѣлва прѣвъзходно долината на Марица, както и отпрѣдъ лежащата мѣстность, прѣзъ главата на своята пѣхота.

Стигнахме до една могила, при която имаше офицери. Наблизо имаше единъ редутъ. Азъ оставихъ коня си и отидохъ при редута, запознахъ се съ хората. Тѣ се отнесоха съ мене довѣрчиво и топло подѣлиха съ менъ прѣживенитѣ впечатления, бждащитѣ надежди и безъ всѣкакви молби ме ориентираха въ боя, който тази минута се водѣше.

II.

Отъ Мустафа-паша до прѣдъ Одринъ.

Първия етапъ на българскитѣ войски къмъ понататъшнитѣ побѣди е Мустафа-паша, който прѣдставлява една жалка картина на напуснатъ, каленъ, полуазиатски градецъ.

Като не могли да се опратъ, турцитѣ се опитали да разрушатъ камения мостъ на Марица, което би могло значително да забави одринскитѣ операции. Турцитѣ изразили всичката си безпомощностъ въ поголовно унищожение на прозорцитѣ въ града.

Каймакаминътъ се опиталъ да изхвърли архивата еи въ Марица, но частъ отъ нея се търкаляше още по брѣговетѣ.

Командирътъ на турския полкъ, прѣди да напусне Мустафа-паша, написалъ на стѣнитѣ на казармата слѣдния надписъ на три езика: български, френски и гръцки: „Български полковниче, опомни се! Ти нѣмашъ истински солдати, а ти водишъ само дѣца и жени, които моитѣ ястреби ще разкъсатъ. Затова ти ще бждешъ жестоко наказанъ, а сегѣ до скоро виждане въ София.“

Официалнитѣ свѣдѣния отъ 16 октомврий съобщаватъ за прѣвземането на гр. Димотика, 35 км. отъ гр. Одринъ. Съ това не само се прѣкъсва съобщението на турскитѣ войски, които дѣйствуватъ отъ двѣтъ страни на Марица, но и Одринъ, като крѣпостъ, съвършено се откъсва отъ останалия свѣтъ.

Въ Одринъ има около 40,000 войници. Освѣнтуй, населението на Одринъ, благодарение на пришелицѣтъ, се е увеличило отъ 80,000 на 120,000, а това показва, че Одринъ скоро ще почне да гладува.

Българитѣ при Одринѣ имаха достатъчно аероплани, прѣдначени изключително за дѣйстви противъ Одринѣ, като въздушни разузнавачи и въздушни динамитари. Прѣдставете си, че въздушната ескадра отъ аероплани има всѣка по 6 бомби, съ които може да се свърши много работа. Авиаторитѣ, съ които азъ вчера се запознахъ и бесѣдвахъ, намиратъ, че въ всѣки случай това не би било лошо. Особено единъ отъ тѣхъ, българинъ по рождение, натурализиранъ въ Русия, ми казваше: „Азъ оставихъ своето доходно мѣсто въ Одеса, продадохъ си кинематографа и се прѣселихъ съ цѣлото си сѣмейство за винаги въ моето отечество. Азъ съмъ готовъ да загина за своитѣ братя, но азъ искамъ прѣди всичко да отмъстятъ за тѣхъ.“

Азъ направихъ една обиколка около обсадната линия на западъ отъ Одринѣ.

Станахъ рано и съ своитѣ спътници и ординарци тръгнахъ за къмъ Черменъ, Каджкьой и Юрушъ. Пѣтищата бѣха калпави: непроходима калъ, която прѣзъ нощта малко замръзва, а прѣзъ деня се обръща въ черна смрадлива маса. И ние тръгнахме безъ пѣть намѣрки.

Колкото повече приближавахме, толкова по-ясно се чуваха глухитѣ гърмежи на крѣпостнитѣ орждия, а отъ Каджкьой ние вече ясно чувахме българскитѣ батареи.

Къмъ 10 часа сутриньта ние стигнахме до позициитѣ на една отъ западнитѣ обсадни батареи. Разположението на орждията бѣше блѣсково. Отъ закрити позиции и нѣколко наблюдателни пунктове можеше да се обстрѣлва прѣвъзходно долината на Марица, както и отпрѣдъ лежащата мѣстность, прѣзъ главата на своята пѣхота.

Стигнахме до една могила, при която имаше офицери. Наблизо имаше единъ редутъ. Азъ оставихъ коня си и отидохъ при редута, запознахъ се съ хората. Тѣ се отнесоха съ мене довѣрчиво и топло подѣлиха съ менъ прѣживенитѣ впечатления, бждащитѣ надежди и безъ всѣкакви молби ме ориентираха въ боя, който тази минута се водѣше.

— Само не се качвайте на върха на могилата, ми каза полковникътъ. Тъзи турци не жаятъ снарядитъ и стрѣлятъ даже на отдѣлни хора. Азъ наблюдавахъ града съ бинокль. Сланцето свѣтѣше, но все пакъ хоризонтътъ бѣше покритъ въ мъгла. Но тази мъгла не бѣше въ състояние съвсѣмъ да скрие дивнитъ очертания на джамията „Султанъ Селимъ“ и нейнитъ четири достигнали небето минарета. Мерджелѣяха се тъй също и други здания и минарета, както и овощни градини на югъ отъ града.

Прѣдъ градската стѣна пушеха одринскитъ фортове, които имаха камени бѣли казарми. На стотина крачки отъ могилата се прѣсна единъ турски шрапнелъ, който ме върна къмъ подножието на баира.

Единъ офицеръ, като видѣ, че се интересувамъ отъ обстановката, безъ всѣкакви молби, ми разказа това, което става.

— Това възвишение, дѣто се намираме сега, до 9 октомврий бѣше въ рѣцѣтъ на турцитъ. Но тѣ не оцѣниха неговото значение и твърдѣ малко го браниха. Тогава нашата батарея откри огънь подиръ тѣхъ и заедно съ пѣхотата ги принудихме да избѣгатъ.

— Да бѣхте ги видѣли какъ бѣгатъ, като зайци, прибави полковникътъ. Азъ управлявамъ цѣлия този участъкъ и съмъ свързанъ съ съседната частъ чрезъ телефонъ и азъ съмъ всѣкога добръ ориентиранъ.

Майорътъ пакъ ми обясняваше, дѣ се намиратъ стрѣлковитъ вериги на тѣхния боевъ участъкъ и противъ какви цѣли тѣ стрѣлятъ.

— Виждате ли онази могила около Марашъ? Тамъ турцитъ си построиха редутъ и поставиха наблизъ гаубици. А на 2-3 км. прѣдъ тѣхъ се намиратъ стрѣлковитъ имъ окопи.

Като прѣкарахъ тука около 2 часа, азъ отидохъ на противоположния флангъ. Тамъ наблюдението бѣше по-малко удобно, но прѣдъ менъ се откри чудната панорама на Арда и се виждаше, какъ едно село гори.

На този флангъ бѣха съсредоточени маса топове, които пращаха на противника много гранати.

И тукъ неприятелскитѣ снаряди напрасно търсѣха присѣтствието на българскитѣ топове.

Пѣхотата бѣше изложена повече. Имаше една гореща прѣстрѣлка съ турцитѣ, които слѣдъ 3 часа поведоха атака отъ Марашъ къмъ Юрушъ, но тази имъ атака не сполучи. Българитѣ изгониха турцитѣ въ крѣпостѣта.

Всички българи, даже и невоеннитѣ, хвалятъ своята артилерия, че е прѣввѣходна и отлично обучена. И изглежда, че това е тѣй. Азъ самъ неможахъ да видя резултатитѣ отъ стрѣлбата на българската артилерия, но много подробности сж поразителни.

Но да се върна назадъ. Стоя на втория наблюдателенъ пунктъ и бесѣдвамъ съ офицери. Изведнажъ пристига единъ артилерийски началникъ съ нѣколко щаба-офицери, които дойдоха отъ съседния участѣкъ. Тѣ поискаха ризни свѣдѣния, за да се ориентиратъ.

Вчерашния бой, който азъ видѣхъ, не бѣше нѣкакъвъ завършенъ епизодъ, а една страница отъ цѣла лѣтопись, която е и твърдѣ интересна, и твърдѣ разнообразна.

Въ 2 часа слѣдъ обѣдъ азъ трѣгнахъ обратно за Мустафа-паша. По картата намѣрихъ единъ бродъ на Марица. Понеже не искахъ да се върна по стария пѣтъ, азъ рѣшихъ да мина прѣзъ този бродъ, който се намираще при селото Юрушъ. Въ селото нѣмаше ни една жива душа. И само мамуленитѣ хамбари злобѣщо зѣяха.

Намѣрихъ брода и нагазихъ съ коня въ водата, но въ това врѣме се понесоха зловѣщи свирения, които процѣпиха въздуха. Чакъ сега азъ разбрахъ, че и турцитѣ обстрѣлватъ долината на Марица не само съ топове, но и съ пушки. Азъ се върнахъ назадъ, намѣрихъ други бродъ, прѣзъ който минахъ Марица и заминахъ къмъ Мустафа-паша.

III.

Единъ излазъ на турцитѣ

И тъй, ризказва кореспондента на „Matin“, битката бѣше рѣшена още снощи на 17 октомврий. Обсадения турски гарнизонъ се опита тази сутринъ (на 16 октомврий) да се измъкне на всѣка цѣна отъ кръпостѣга, като разкъса веригата на обсаждаващитѣ войски. Почва да се съзорява. Тамъ долу, далечъ Одринъ се тъмнѣе въ сутринѣта мъгла и се виждатъ 4 високи минарета.

Около фортоветѣ не се забѣлѣзва никакво движение на войскитѣ. Само единъ аеропланъ се виждаше, какъ се наси надъ Одринъ.

Тѣй се минаха два часа въ очакване. Но изведнажъ, около 4 часа сутринѣта, се забѣлѣзваха малки петна, които почнаха да излизатъ на сѣвероизтокъ и изтокъ отъ Одринъ. Тѣзи черни петна ставатъ по-дълги и се извиватъ, като змии. Това сж турскитѣ колони, на които оржието блѣстѣше на слънцето, което се качваше бързо по хоризонта. Вече тѣ могатъ да се прѣброятъ; тѣ сж 17 колони, които взематъ формата на вѣтрило къмъ Юрушъ и Кадж-къой.

Колко души брояха тѣзи турски пълчища? Това бѣше мъчно да се разбере. Но ясно бѣше, че брояха много и много хиляди. Ето че и непрѣкъснато пристигатъ нови и нови пълчища. Тѣ приличаха на мравки, които излизатъ отъ нѣкой гигантски мравунякъ.

Едни отъ турскитѣ пълчища прѣминаваха Марица и отиваха къмъ лѣвия брѣгъ на Арда, а други пъкъ се бѣха настанали на една дълга линия по брѣга на р. Тунджа. Освѣнъ това, тукъ-тамъ можеха да се забѣлѣжатъ черни петна — турски войски. Това пъкъ бѣха ескадронитѣ отъ турската кавалерия, които

взематъ мѣсто прѣдъ пѣхотата, задъ която пѣкъ артилерията на турцитѣ е вече засла своитѣ позиции.

Турските фортове откриватъ огъня. А тамъ горѣ, по хълмоветѣ, българската армия спокойно очаква. Тя наблюдава, какъ тази дълга извита линия се точи отъ къмъ Одринъ. Изведнажъ, отъ една височина налѣво отъ Одринъ, се издига едно малко бѣло облаче. Ужасенъ грѣмъ разцѣпва въздуха. Единъ турски фортъ откри вече огънь къмъ българскитѣ позиции. Почти въ сѣщото врѣме и другитѣ турски фортове откриватъ огънь.

Тогава по всичкитѣ български фронтове, разположени по височинитѣ, минава бързо една заповѣдь. Всичкитѣ настрѣхватъ. И ние присѣтствуваме на най-възхитителната, най-бѣсната отбрана, каквато може да си въобразимъ.

Отъ всѣки хълмъ българската пѣхота стрѣля срѣщу неприятеля, който напредва.

Стана часътъ 8. Битката е вече въ пѣдния си разгаръ. Цѣлата турска артилерия, разположена задъ тѣхната пѣхота, започва една ужасна канонада, отпавена отъ всички страни върху българската пѣхота, която отговаря горещо на турската стрѣлба.

Всѣки мигъ се носятъ въ чудно хубавата атмосфера страшни гърмежи, слѣдъ това се забѣлѣзватъ малки кжлба отъ бѣлъ пушекъ, които се прѣска бавно. Това сж турскитѣ шрапнели, който прѣзъ цѣлия день съ стотини хвѣрчаха надъ българитѣ и сѣхха цѣлъ дѣждъ отъ куршуми.

До сега, обаче, личи си, че борбата не е дала още голѣми резултати. Виждаше се, какъ ядрата избухваха твърдѣ високо.

Извѣстно число отъ тѣзи шрапнели избухнаха надъ насъ, около българския аеропланъ който тамъ горѣ отъ 800 метра височина наблюдаваше битката. Но и онѣзи гранати, които бѣха хвѣрлени отъ турцитѣ срѣщу него, тѣй сжщо останаха безрезультатни.

Обаче, по дължината на склоноветѣ българската пѣхота се развърна въ верига и наближи до 800 м. надалечъ отъ неприятеля.

Стрѣлбата бѣше стихийна. Огънятъ избухна отъ всички страни. Отъ изтокъ и западъ канонадата и стрѣлбата бѣше бѣсна. Шрапнелитъ безпирно избухваха. Надъ всичкия този адски тътнежъ вземаха връхъ обсаднитъ одрински орждия, които пращаха гюлета къмъ българитъ и подигаха подъ себе си земята.

Турцитъ изглеждаха повече по число. Тѣхнитъ артилерийски батареи сж тѣй сжщо повече. Но личи си, че огъня на турцитъ е неточенъ.

Наопѣки, огънятъ на българската пѣхота причиняваше голѣми загуби на турцитъ. Всѣка минута пристигаха нови турски резерви, за да замѣстятъ убититъ и раненитъ.

Неочаквано въ канонадата стана едно поотслабване.

Единъ български аеропланъ разузнава турскитъ позиции. Отъ къмъ Мустафа-паша се забѣлѣза едно малко черно петно, което се движеше въ синевата на чистото небе. Това бѣше единъ бипланъ, който съ най-голѣма бързина се отправя къмъ Одринъ, надъ който той се завърта въ едно голѣмо колело.

Този бипланъ изплаши турцитъ, чиито сили, споредъ прѣсмѣтането на единъ офицеръ-авиаторъ, който ги наблюдаваше съ балонъ, възлизатъ на около 20 баталиона. Но сега вече турцитъ отправиха своитъ пушки и топове къмъ аероплана, който величествено завиваше надъ всѣки фортъ, надъ всѣка позиция и послѣ се върна пакъ къмъ Свиленъ. Слѣдъ туй битката се почна съ още по-голѣмъ жаръ. Турската артилерия бѣлваше дѣждъ отъ куршуми надъ българитъ. Но и българитъ отговаряха, както подобава, и по такъвъ начинъ битката продължи чакъ до 4 часа вечерта.

Турцитъ насочиха своето най-голѣмо внимание прѣвъ този день особено отъ къмъ Папазъ-тепе, който командува дѣсниятъ брѣгъ на Марица. Отъ него именно на всички страни турцитъ изпращаха своитъ гюлета и шрапнели.

Най-послѣ огънятъ почна да поотслабва. Турцитъ, които понесоха огромни загуби, напускатъ бойното поле и се връщатъ въ фортоветъ си и само

тѣхната артилерия все още продължаваше да стрѣля. Часътъ е вече 5.

Но внезапно забѣлѣзва се едно ново движение. Задъ малкитѣ издигнатици се показаха нови турски колони, които се опитаха да направятъ едно ново нападение. Битката пакъ се разгорѣ.

„Само не забравяйте!“. Когато бѣхъ трѣгналъ да отида къмъ другаритѣ си, съ които наблюдавахъ битката, единъ дребенъ пѣхотинецъ се приближи къмъ мене и ми подаде писмо, адресътъ на което бѣше надрасканъ съ моливъ.

— Ще се върнете ли въ Мустафа-пашв? ме попита той.

— Да, отговорихъ азъ.

— Тогава ще ли пуснете това писмо въ пощата? То е за старата ми майка, останала въ село, близо до Горня-Орѣховица. Азъ отивамъ да се бия. Азъ не зная дали ще се върна и азъ ѝ пращамъ послѣдното си сбогомъ.

И когато азъ се отправихъ пакъ къмъ другаритѣ си, моя малъкъ войникъ се обърна къмъ мене и каза:

— Само не забравяйте! . . .

Турското нападение си остана пакъ ялово. Контраатаката на българитѣ е убийствена и ние виждаме, какъ турцитѣ уфейкаха назадъ. Тѣхниятъ огънь прѣстана.

Ние скоро разбрахме какво значи това. Това бѣ страшно поражение за турцитѣ. Ние ги видѣхме, какъ тѣ въ голѣмо безредие бѣгаха къмъ Одринъ.

На земята се виждатъ неподвижни трупове на купища. Туй сж тѣхнитѣ убити и ранени, които тѣ зарѣзаха.

Задъ насъ, далу, надъ височинитѣ на тѣмръшкитѣ планини, слънцето захожда. Послѣднитѣ турски топовни гърмежи, които покровителстваха отеглянето на тѣхнитѣ войски, лека-полека млъкнаха. Мръсе. И не се чува вече нищо друго, освѣнъ зловѣщото грачение на гарванитѣ, които летѣха надъ бойното поле.

IV.

Българитѣ ъдятъ въ окопитѣ около Одринѣ.

Ето какво пише кореспондента на в. „Matin“ на 21 октомврий за това:

Въ сѣвероизточния секторъ около Одринѣ нощта мина въ очакване. Одринѣ, който е напълно обсаденъ отъ българитѣ и е изолиранъ отъ останалата територия, нѣма вече никаква надежда за помощъ отвънъ, защото всичкитѣ сръдства за съобщение съ вънкашността сж вече прѣкъснати.

Дали ще се опита одринскиятъ гарнизонъ да направи единъ отчаянъ излазъ, дали ще направи той едно ново усилие да скъса този ужасенъ поясъ наоколо (обсадата)? Това е единъ въпросъ, който понастоящемъ твърдѣ много занимава храбритѣ български войски, масирани по тѣхнитѣ позиции и които съ пълно спокойствие очакватъ събитията.

Въ окопитѣ, дѣто всѣки бди, не се забѣлѣзва никакво лошо настроение; никой даже и не измърморва противъ лошото врѣме, а дъждътъ продължаваше да вали цѣлъ день и цѣла нощъ. Въ спокойствието, което азъ виждамъ по всичкитѣ лица, спокойствие — основна черта на душата на българина, придобита отъ дългото трпение — нима всички не очакваха съ години настоящитѣ събития? — вие намирате въ туй спокойствие една радостъ, причинена отъ надеждата, прѣдъ най-послѣ ще се сбъдне мечтата.

И все пакъ не се забѣлѣзва никаква излишна нно залтация. Тукъ, на края на окопитѣ, единъ обчаръ, гюг дошелъ отъ далечнитѣ искърски извори, държейки пушката си между краката си, пѣеше една планинска пѣсень, чиито куплети, съ монотонни и бавни ритми,

възкресяватъ прѣдъ тебе една стара българска епоха, пълна съ борби. Единъ македонецъ, заобиколенъ съ група други солдати съ сурови лица, разказваше за кланетата, на които той е билъ очевидецъ тамъ долу въ селата на неговата страна, дѣто турцитѣ бѣха по-сѣли тероръ и опустошения.

И при всѣка подробностъ, при всѣко споменъ ужасъ, вие виждате, какъ юмруцитѣ стискатъ приклада на пушките и погледитѣ се обръщатъ, почти съ гнѣвъ, къмъ Одринъ. Далече, въ падащата вечерна дрезгавина, се мѣрджелѣятъ одринскитѣ минарета въ града, въ който други 50 000 човѣка тѣй сѣщо очакватъ часа на битката и чиито прожектори търсятъ прѣзъ нощта и най-скрититѣ кѣтчета, силейки се да забѣлѣжатъ и най-малкото движение на българскитѣ войски.

Но туй движение не ставаше още. Отъ врѣме на врѣме отдалеко една кжса свѣтлина се явяваше подъ единъ отъ одринскитѣ фортове, едно ненадѣйно изгърмяване разклаща атмосферата, веднага повторено отъ дългото и страшно ехо на тънтежа. Едно свирене, което ние почваме вече добръ да разбираме, процѣпва въздуха. Това сж турцитѣ, които сигурно иматъ намѣрение, като прѣдизвикатъ българитѣ, да откриятъ тѣхнитѣ позиции.

Но тия прѣдизвикателства не смушаватъ никакъ българитѣ, чиито окопи си стоятъ мълчаливи. Часътъ не е още дошелъ.

Кога ще дойде той? Това е тайна на командиря. Дали обаче този часъ се очаква тамъ съ нетърпение?

Когато азъ срѣднахъ единъ висшъ офицеръ, азъ го запитахъ:

— Ами че кога ще почне обсадата на Одринъ?

И отговорътъ е постоянно единъ и сѣщъ:

— Почакайте, почакайте! Това ще стане, щомъ му дойде врѣмето.

И вашиятъ събѣседникъ прибавя:

— Бждете сигурни, че завземането на Одринъ ще бжде съпроводено съ едно толкова важно събитие, че то ще означава единъ пунктъ въ историята на Европа.

Но недѣйте се опитва да го научите отъ по-рано. Ако се опитате, вие ще се сблъскате съ едно абсолютно мълчание. Напразно вие ще искате свѣдѣния върху онова, което става и къмъ послѣднитѣ отбранителни линии на Цариградъ. Пази се върху тази частъ отъ операциитѣ една най-голѣма мистерия и винаги ви отговарятъ:

— Почакайте, скоро ще го научите.

Двѣстѣ башибозуци, заловени вчера и онзи денъ въ нѣкои села около Одринъ, чиито населения тѣ сж изклали, бѣха отведени тази сутринъ въ Мустафаша. Тѣ ще бждатъ сждени отъ военния сждъ.

U.

Страшния бой при Юрушъ.

Прѣдполага се, че излазътъ на турцитѣ до юрушкитѣ височини бѣше направенъ съ надежда чрѣзъ настѣпателни дѣйствия да подигнатъ духа на турската войска. Инициативата за това, вѣроятно, е дадена отъ Назъмъ паша. Излазътъ излѣзе на турцитѣ твърдѣ скжпо. Тѣхнитѣ жертви сж петъ пжти повече отъ тѣзи на българитѣ. Сега Одринъ е заобиколенъ отъ обрѣча на българскитѣ войски и да се скжса този обрѣчъ е невъзможно. Турцитѣ нарушаватъ международнитѣ договори за войната: злоупотрѣбватъ съ бѣлитѣ флангове, убиватъ и мжчатъ раненитѣ и палятъ селата.

Подробноститѣ за послѣднѣото голѣмо сражение на 22 октомврий при Юрушъ, на шестъ километра отъ Одринъ, сж такива: Турцитѣ се надѣваха неочаквано еа завладѣятъ юрушкитѣ височини, коитѣ доминиратъ надъ Одринъ, и направиха внезапна излазка. Центрътъ на тѣхната войска, на която бѣше заповѣдано да завземе височинитѣ, се движеше направо между рѣкитѣ Марица и Арда; страничните отряди се движеха по дѣсния брѣгъ на Арда и по лѣвия

брѣгъ на Марица, за да могатъ да отрѣжатъ подкрѣпленията на българитѣ, които щѣха да имъ додаты отъ страничните флангове. По такъвъ начинъ, турскитѣ отряди бѣха построени въ форма на тригълникъ. Въ течение на осемъ часа ожесточенъ бой, българитѣ мѣжествено защищаваха своята позиция. Разправятъ, че единъ турски офицеръ, като искалъ да подражава смѣлостта на българитѣ при „атака на ножъ“, повелъ своя отрядъ въ „атака на ножъ“ подъ артилерийски огънь. Почти цѣлия му отрядъ билъ избитъ.

Турцитѣ съ голѣми загуби бѣха отблъснати обратно въ Одринъ. Едновременно на българитѣ имъ се удаде да си закрѣпятъ артилерията на юрушкитѣ височини, тъй че, сега тя стана несъкрушима. Прѣдполага се, че турцитѣ вече не ще се рѣшатъ на подобенъ опитъ, слѣдъ първия си опитъ, който създаде за българитѣ блѣстяще положение. Общия бой трая около 12 часа. Отъ цѣлия редъ сражения при Лозенградъ, това бѣше едно отъ най голѣмитѣ сражения прѣзъ всичкото врѣме. На другия день никакви серийни сблъсквания не станаха.

Вчера нѣколко военни авиатори, въ това число и дошитѣ тукъ руски, полѣтѣха изъ околността на Свиленъ, направиха нѣколко кръга надъ града и полѣтѣха къмъ Одринъ; полета имъ бѣше твърдѣ сполучливъ: авиаторитѣ се върнаха вечерта, като изпълниха възложената имъ задача. Артилерийската срѣлба отъ Одринъ се чуваше прѣзъ цѣлия день. Ясно се чуваха залповетѣ на крѣпостнитѣ топове. Около цѣлия обсаденъ Одринъ ставатъ сражения.

Българскиятъ авиаторъ, Чаракчиевъ, като хвърчалъ надъ Одринъ, билъ обстрѣлянъ отъ турцитѣ. Петъ крушума минали прѣзъ аероплана, а единия го ударилъ въ обущата. Авиаторътъ се върна здравъ и изпълни благополучно възложеното му разузнаване. Успѣшно хвърчатъ и другитѣ авиатори, между които се намиратъ и рускитѣ авиатори Ефимовъ и Орловъ. Никой не е виждалъ до сега турски аеропланъ отъ Одринъ.

* * *

На 22 октомврий се завърза единъ страшенъ бой при Юрушъ. Боятъ почна рано сутринята съ ар-

тилерийски дуелъ, отначало. Боятъ прѣди всичко даде въ ржцѣтъ на българитѣ селото Юнелий. Най-голѣмия си разгаръ битката достигна въ 3 часа слѣдъ обѣдъ.

Турцитѣ, водейки единъ силенъ артилерийски бой противъ главнитѣ български вѣриги, подготвиха си съ това единъ прѣходъ на настѣпление по юрушкния фронтъ, като забравиха, че, за да може да се извърши една успѣшна атака, необходимо е прѣди всичко да се ослаби огъня на неприятелската артилерия. Обаче турцитѣ не можаха да сторятъ това, вѣроятно защото тѣ не можаха да откриятъ дѣ се намира скритата българска артилерия. Доколкото азъ можахъ лично да видя, казва кореспондентътъ, нито единъ турски снарядъ не се прѣсна надъ българскитѣ батареи и тѣ нѣмаха никакви загуби.

Къмъ 3 часа слѣдъ обѣдъ, безъ да си направятъ потребната огнева подготовка, турцитѣ съ голѣми сили, вѣроятно, около една дивизия, се опитаха да направятъ къмъ Марашъ единъ доста енергически излазъ. Безъ да могатъ да достигнатъ въ своето настѣпление до атака на ножъ, поразявани отъ близко разстояние отъ пушеченъ и артилерийски огънь, турцитѣ бѣха отблъснати назадъ, къмъ по-раншнитѣ имъ позиции.

Липсата на турцитѣ при Одринъ на въздушни сръдства на разузнаване твърдѣ много прѣчи на команданта на крѣпостъта, Шукри-паша, като го лишава отъ възможность да опрѣдѣли групировката на обсаждающитѣ войски. Наопѣки, българитѣ въ туй отношение иматъ грамадно прѣдимство и наптивтъ отъ наши летатели, началото съ Ефимовъ, като отразъ на съчувствието къмъ българитѣ на руското общество, общава единъ голѣмъ успѣхъ на дѣлото на въздушното разузнаване.

Вчера, по обѣдъ, когато и отъ двѣтъ страни огнениятъ бой бѣше въ своя разгаръ, надъ наблюдателния пунктъ на едно отъ началствуващитѣ лица при Юрушъ се показа единъ аеропланъ, система Фарманъ, който хвърчеше на около 1000 метра високо къмъ Одринъ. Командирътъ се обърна къмъ близкитѣ до него хора съ вика „ура“ и едно громко „ура“

21
се понесе отъ хълмъ на хълмъ и отъ позиция
позиция, „ура“ изпращано къмъ авиатора.

Юрушъ, Юнелий и Марашъ се намиратъ
тѣсната долина между Марица и нейния притокъ Ар-
близо до обсадения Одринъ. Тѣ сж разположени
едни хълмове, които сж добри укрѣпени. Марашъ
намира само на 5 километра разстояние отъ Одринъ

VI.

Разказътъ на плѣниците за бо- при Юрушъ.

Ние бѣхме слесани, ми казваше вчера един
християнинъ отъ Одринъ, плѣникъ отъ българитѣ, (т
пише кореспондента на в. „Matin“) — ние бѣхме см
яни, като видѣхме, какъ само пѣ продължение
четири дни война се промѣни душевното състояние
на турцитѣ.

Нѣмаше го вече ентузиазмътъ отъ първитѣ де
Навсѣкадѣ владѣеше пълна деморализация, даже ме
ду офицеритѣ, изненадани отъ бързотията на българ
ското настѣпление. Отизи части, които се намира
въ Одринъ, тѣй сжщо не сж далечъ отъ деморал
зацията, защото и между тѣхъ ехото на български
побѣди бѣше вече стигнало и тѣ почнаха да се би
мокоятъ, че не ще имъ дойде обѣщаната помощъ о
азиятски войски.

Отъ друга сграна, българитѣ всѣваха ужасъ
своитѣ смѣли атаки на ножъ, съ които тѣ си сл
жатъ на всѣка крачка. Когато ние стигнахме
Юрушъ, ние съ голѣмъ ентузиазмъ се научихме,
двѣ български дивизии приближаватъ по долината
Марица.

се понесе отъ хълмъ на хълмъ и отъ позиция на позиция, „ура“ изпращано къмъ авиатора.

* * *

Юрушъ, Юнелий и Марашъ се намиратъ въ тѣсната долина между Марица и нейния притокъ Арда, близо до обсадения Одринъ. Тѣ сж разположени по едни хълмове, които сж добръ укрѣпени. Марашъ се намира само на 5 километра разстояние отъ Одринъ.

VI.

Разказътъ на плѣниците за боя при Юрушъ.

Ние бѣхме слисани, ми казваше вчера единъ християнинъ отъ Одринъ, плѣненъ отъ българитѣ, (тъй пише кореспондента на в. „Matin“) — ние бѣхме сма-яни, като видѣхме, какъ само въ продължение на четири дни война се промѣни душевното състояние на турцитѣ.

Нѣмаше го вече ентузиазмътъ отъ първитѣ дни. Навсѣкѣдъ владѣеше пълна деморализация, даже между офицеритѣ, изненадани отъ бързотията на българското настѣпление. Онѣзи части, които се намиратъ въ Одринъ, тѣй сжщо не сж далечъ отъ деморализацията, защото и между тѣхъ ехото на българскитѣ побѣди бѣше вече стигнало и тѣ почнаха да се безмокоятъ, че не ще имъ дойде обѣщаната помощъ отъ азиатски войски.

Отъ друга страна, българитѣ всѣваха ужасъ съ своитѣ смѣли атаки на ножъ, съ които тѣ си служатъ на всѣка крачка. Когато ние стигнахме до Юрушъ, ние съ голѣмъ ентузиазмъ се научихме, че двѣ български дивизии приближаватъ по долината на Марица.

Паническия бѣгъ. Но нѣмаше какво да се прави, ние бѣхме заставени да се биемъ. Християнитѣ войници бѣха поставени въ първитѣ редове. Но липсата на ентузиазъмъ скоро се обърна въ паника, когато видѣхме, че турската артилерия, която стрѣляше прѣдъ и надъ насъ върху българскитѣ дивизии, горѣше своя барутъ на вѣтъра; турскитѣ гюлета падаха прѣдъ насъ, въ нашия собственъ фронтъ на сражението, и никаква вреда не причиняваха на българитѣ.

Наопъки, българскитѣ крушуми косѣха нашитѣ редове и ефектътъ отъ този убийственъ огънь подлуди войницитѣ.

Близко до насъ ние виждахме, какъ турцитѣ единъ слѣдъ други захвърлѣха оржжието си, напускаха бойната линия и, използвайки гънкитѣ на почвата, уфейкваха. Офицеритѣ, изплашени, гледаха спокойно туй дезертиране.

Скоро бѣгството стана масово и ние избѣгахме, прѣслѣдвани отъ българитѣ съ ужасно „ура“.

Прѣдъ мене азъ видѣхъ около 30 души, какъ се хвърлиха въ Марица, за да изкочатъ на другия ѝ брѣгъ и какъ всички тѣ се издавиха.

Турската кавалерия изкочи, за да протезира нашето отстъпление, но отъ лѣвия брѣгъ на Марица българската артилерия отвори върху ѝ единъ ужасенъ огънь и покоси конетѣ и кавалериститѣ.

Едно голѣмо число турци бѣха заобиколени и 342 души бѣха плѣнени; плѣнени бѣха тѣй сжщо и 4 топа и една митральоза. Въ този именно моментъ мнозина македонци християни, между които и азъ, рѣшихме да не чакаме повече, а да се прѣдадемъ на българитѣ.

Останалата частъ отъ турската армия сполучи да избѣга къмъ Каджкѡй, отдѣто вчератя бѣ изтласкана.

Ние вѣрваме, че нашитѣ страдания се вече свършиха и вече можете да бждете сигурни, че и плѣненитѣ турци, подобно намъ, сж доволни отъ сждбата си, защото тамъ долу тѣ бѣха много нещастни.

Азъ оставихъ християнскитѣ плѣнници и отидохъ при турцитѣ плѣнници.

„Дошло е вече врѣмето“. Азъ не намѣрихъ лица раздразнени отъ поражението, както очаквахъ, и азъ трѣбва да си изповѣдамъ, че намѣрихъ навсѣкждѣ деморализация и отчаяние, за които Василевъ ми говорѣ.

Въ едно кюше мнозина турци, насядали на колѣнѣ върху една рогозка, слушаха, като си клатѣха главитѣ, рѣчта на единъ отъ тѣхъ, която ми бѣше прѣведена.

— Турция е прокълната отъ небето, обясняваше разказвачтъ, и никога тя не ще побѣди въ тази война, въ която правовѣрнитѣ се изтрѣбватъ, защото прѣдреченото въ свещенитѣ книги врѣме е вече дошло.

Въ нашитѣ свещени книги има едно пророчество, което казва: „Горко на правовѣрнитѣ въ деня, когато седемъ царе се въоръжатъ противъ знамето на пророка.“

И не безъ наивностъ ораторътъ продължи:

—Четири царе отъ балканския съюзъ взеха вече оръжието. Онзи денъ въ Одринъ азъ чухъ да казватъ, че други трима царе поддържатъ съюзницитѣ, готови, тъй сѣщо, да се нахвърлятъ върху ни.

Вие добръ виждате, че врѣмето е вече дошло и че проклятието на Алаха тежи върху насъ.

— Не изнасилихме ли ние неговия законъ, когато се въведе конституцията у насъ?

Разказвачатъ замлъкна, а другитѣ, навели глави, останаха потънали въ дълги размишления.

Азъ поговорихъ още и съ други турски плѣнници. Тѣ бѣха напуснали Одринъ прѣди 4 дни.

—Тамъ долу, ми казваха тѣ, отчаянието на турскитѣ войници е голѣмо, и сега тамъ господарува мнѣнието, че по-добръ е да се прѣдаде Одринъ, отколкото да бѣде унищоженъ. Освѣнъ това, тамъ ние бѣхме тъй нещастни. На день ни даваха само по 300 гр. хлѣбъ! Какво можемъ да направимъ съ това?

Лошо обути и облечени, ние бѣхме съвсѣмъ много измършавѣли, за да можешъ да се биешъ.

Всичко това не малко ни очуди, когато си спомнѣхъ за легендарния фанатизъмъ на Исляма. Българскитѣ офицери бѣха тъй сѣщо изненадани.

Единъ отъ тѣхъ, който доведе тази сутринъ една партида плѣници и който е билъ въ боя при Юрушъ, ми казваше.

— Вѣрно е, че ние разчитаме на една отчаяна съпротива отъ мусулманския фанатизъмъ. Но ние сжщеврѣменно имаме довѣрие въ горещия патриотизъмъ на нашия доблестенъ народъ.

— Помислете си само, когато се понесе новината за мобилизацията, селенитѣ — мъже, жени и дѣца — побѣрзаха да си засѣятъ нивитѣ, за да може да бжде свършена всичката земледѣлска работа, когато се обяви войната.

За отечеството. Ние видѣхме да се явяватъ въ казармитѣ хиляди стари селяни, прѣминали мобилизационната възраст. Тѣ докараха своитѣ каруци, коне, волове и всѣки казваше:

— Приемете ме, азъ още мога да се бия. Ето моитѣ кола, моитѣ коне и волове, вземете и тѣхъ. Моитѣ ниви сж засѣти и работата ми е привършена. Азъ нѣмамъ други грижи, Азъ ви давамъ всичко, което мога да ви дамъ за защита на нашата свобода.

Не е ли това възхитително?

Завчера при Юрушъ, когато неприятельгъ почна да отстъпва, една рота отъ лѣвото крило получи заповѣдъ за прѣкъсване сражението. И българската артилерия отъ лѣвия брѣгъ на Марица почна да обстрѣлва турцитѣ, за да довърши тѣхното поражение. Следъ битката хората отъ тази рота разправяха на своитѣ началници, че тѣ сж били обидени отъ тази намѣса на артилерията и отъ прѣкъсването на сражението, което имъ се наложи.

— Защо не ни оставиха да продължимъ, казваха тѣ. Да не сж ни смѣтали за неспособни?

Вие разбирате, ми каза, завършвайки моя събесѣдникъ, че на такива войници ние можемъ да имаме пълно довѣрие.

VII.

Българскиятъ войникъ е бодъръ.

Обръчътъ на българската войска около Одринъ става отъ день на день все по-тѣсенъ. До послѣдния день врѣмето бѣше хубаво и помагаше да се прѣнесатъ оржия и продоволствия. Въ армията на позициитъ царува увѣреностъта, че Одринъ не може да се съпротивлява дълго. Въ началото на мобилизацията въ гр. Одринъ имаше топове: 192 крѣпостни, [около 350 полски и 72 на подвижната резерва. Освѣнъ това, имаше 450,000 кгр. бодливъ телъ за заграждане. Прѣдполага се, че голѣми, силни защити на крѣпостъта нѣма. Новитъ укрѣпления сж далечъ отъ укрѣпленията на руско—турската война. Като смѣтаме по крѣпоститъ и околноститъ, трѣбва да се намиратъ около шестъ дивизии турска войска. Българската армия е поразително бодра, особено на първитъ позиции. Армията до сега не е имала недостатъкъ отъ продоволствия, тъй като турцитъ при своето отстъпление и оставиха хлѣбъ, амуниции, коне и складъ отъ оржия. Благодарение на хубавото врѣме, въ армията нѣма никакви инфекциозни болести. Даже и случайнитъ обикновени заболявания сж твърдѣ малко. При посѣщението на прѣднитъ позиции близо до Юрушъ, удаде ми се чрѣзъ въпроси да си уясня цѣнотъта на разказитъ за турскитъ звѣрства. За съжаление, много факти за жестокоститъ на башибозуцитъ сж несъмнѣни. Тѣй напримѣръ, близо до селото Пазарлий билъ мжченъ и убитъ български кавалеристъ, трупътъ на който е намѣренъ отъ християнитъ обезобразенъ: отрѣзани му били съ ножъ ушитъ и половитъ органи. Азъ лично видѣхъ горящи села, за-

палѣни отъ турцитѣ. Прѣзъ нощѣта на 22 октомврий на прѣднитѣ позиции между Марашъ и Юрушъ турцитѣ застрѣляли съ шрапнели около 100 свои солдати-християни, труповѣтъ на които стоятъ и до сега не-прибрани. Въ сѣбота врѣмето се развали. Цѣлата нощъ валѣ даждъ. На сутринѣта се чуваха, въ продължение на два часа, топовни залпове.

VIII.

Най бойната линия слѣдъ голѣ- митѣ сражения.

Съзорява се. Навѣнъ мъгла. Ставамъ рано и, треперейки отъ студъ, азъ бързамъ да се облѣка и да събера нѣщата си за дълга разходка. Кореспондентската комуна спи и да ѝ бъркамъ на съня не си чини. Моя ординарецъ е вече осѣдлалъ конетѣ. И не тръгваме.

Прѣзъ мъглата блѣсти стоманената Марица въ полегатитѣ си брѣгове. Трѣбва да изминемъ около единъ километъръ до мѣстото, дѣто е назначена срѣщата. Въ сутринната хладина конетѣ бързатъ. Гробна тишина.

Днесъ съвсѣмъ не се чуватъ топовни залпове откъмъ Одринъ. Има почивка. А вчера тамъ имаше страшенъ бой за вземането на Юрушкитѣ височини.

Най-послѣ чувамъ топота на коне и при насъ дойдоха нашитѣ слѣжници. Станехме всичко седемъ души и тръгваме къмъ Юрушъ и Одринъ.

На десетина километра отъ Мустафа-паша ние минаваме прѣзъ турско-българското село Кадж-кѡй, което се намира на дѣсния брѣгъ на Марица. Сега тамъ е пълно съ българска войска. Тамъ ние се прѣдставихме на военитѣ власти, отъ които зависи по-нататѣшния ни пѣтъ. Посрѣщатъ ни много любезно и

ни даватъ закуска, Младиятъ полковникъ ни даде много свѣдѣния, а генералътъ ни позволи да разгледаме всички позиции и ни изпрати и единъ ординарецъ, който говорѣше много езици.

— Разходете се, каза ми стариятъ генералъ, разгледайте всичко, което е за васъ интересно и напишете откровенно и справедливо. Ние нѣма какво да скриваме отъ руситѣ. Ние сме тѣхни ученици и, струви ми се, не лоши ученици.

Слѣдъ закуската тръгнахме. Мъглата бѣше почнала да се дига. Деньтъ обѣщава да бѣде пакъ ясенъ и привѣтливъ. Пѣтьтъ ни минава покрай Юрушъ направо за Одринъ.

Ние се качваме на едно високо мѣсто. Това сж крайнитѣ точки на Юрушкитѣ височини, доминиращи надъ Одринъ. Тука на 16 октомврий цѣлъ день имаше бой. Турцитѣ направиха излазъ отъ Одринъ, като се надѣваха да изненадатъ българитѣ и да ги заварятъ неподготвени. Повтори се единъ адъ, двойно поужасенъ отъ този на 9 октомврий. Избухваха шрапнели, чуваше се страшното „на ножъ“, полето бѣше посѣяно съ трупове и въ края на краищата българитѣ взеха връхъ, като накараха турцитѣ да се върнатъ въ крѣпостта. Това бойно поле ние сега прѣминаваме. Цѣлото то е пълно съ парчета отъ гранати. На много мѣста земята е изрината дълбоко отъ забилата се избухнала граната. Сивитѣ шрапнелови кжлба се забиваха въ рохкавата земя. Много голѣмо е числото на неизбухналитѣ турски гранати, мѣднитѣ върхове на които блѣстяха на слънцето.

Наоколо пионеритѣ доизкарваха прикритията за крѣпостнитѣ топове. Гърлата на топоветѣ вече сж насочени къмъ турската крѣпостъ.

Ние се качваме на единъ високъ и разлатъ хълмъ. Въ далечината се прострѣла една висока поляна, а още по-далече се вижда още неосвѣтения отъ слънцето хълмъ на турскитѣ позиции и кржглата, висока могила Папазъ-тепе — единъ много важенъ пунктъ. За да не прѣдизвикваме турцитѣ, които обичатъ да се цѣлятъ и въ група кавалеристи, ние

сме принудени да побързаме и минаваме подъ лекото прикритие на окопнитъ насипи.

Надъсно се синѣятъ въ далечината групи дървета. Виждатъ се и одринскитъ джамии. Огъ този пунктъ до най-близкитъ турскитъ позиции има само три килом. и съ бинокла се виждатъ нѣкакви безпокойни точки, които се показваха и пакъ се скриваха. Налѣво блѣщи Арда. Къмъ тази страна една широка струя димъ се издигаше надъ едно малко село и свѣдочеше, че турцитъ, като не се надѣваха за дълго да се задържатъ на мѣстата си, бързаха отрано да изгорятъ къщитъ и хранитъ на своитъ християнски поданици.

Ние минаваме задъ окопитъ. Едно кукурузно поле, на края на което сж издигнати ниски валове, а задъ тѣхъ дълбоки траншеи, въ които стоятъ, седятъ и лежатъ войници. Всичкитъ вече много пжти сж влизали въ бой. Тѣ сж бодри, но вече имъ е омръзало да чакатъ. Днесъ не сж стрѣляли нито веднажъ.

— Всички турци избѣгаха, казва единъ позастарѣлъ солдатинъ. Не искатъ вече да се биятъ, не имъ харесва.

Прѣдъ окопитъ има слѣди отъ скорошна битка. Ние намираме нѣколко кутии пълни съ островърхи крушуми и маса изтрѣляни патрони. Мѣстото между окопитъ е пълно съ патронени кутии, окървавени парцали, изпочупени войнишки манерки. По полето се върдалѣха фесове, изпокжсани ризи, войнишки раници, забравени при бѣгството. Взводниятъ командиръ ми показва единъ призматиченъ бинокълъ, намѣренъ на бойното поле; върху бинокола е написано име по турски. Съ този бинокълъ ясно се вижда джамията Султанъ-Селимъ.

Страшно е, че тукъ, на прѣднитъ позиции животътъ се чувства повече отъ смъртъта. Чакъ до първитъ окопи труповетъ сж събрани и затрупани. Слънцето свѣти ласкаво, мъглата се бѣше махнала, безъ слѣда отъ тревога, даже безъ слѣда отъ умора. Прѣдъ насъ се разстила една хубава, малко загадъчна панорама.

— Можемъ ли да вземъ начепръдъ?

— Може, отговори ми офицерътъ. И азъ ще дойда съ васъ. Тамъ имъ много любовитни работи, но не е злѣ да се поразкодонте.

Не само, че не желамъ да излизъ отъ турски крушумъ, но не бихъ искалъ да стана и причина на прѣстрѣлка. Обаче спокойствието на офицера показва, че той добръ познава обичаитъ на турците.

Двама ние прѣскачаме крайнитъ истони и излизаме на открито поле. Пътъ прикритието на виски и рѣдки храсталаци, залегнали на земята, тукъ-тамъ стоятъ паграуди, наблюдавайки неприятелскитъ позиции. А на нѣколко крачки лежи иѣщо.

— Какво е туй? питамъ азъ офицера.

Той очудено отговори:

— Това е трупъ: убитъ турчинъ.

Чакъ сега азъ починахъ да различавамъ труповетъ, разхвърлени по полето. Едини лежахъ ничкомъ, други — на гърба си, като гледаха небето съ полуотворени очи. Тѣ вече лежатъ тамъ иѣли два дни, защото не могатъ да се прибератъ: неприятелътъ е близо и той стрѣля даже върху санитаритъ.

Ние приближихме до трупа на единъ младъ турчинъ. Голитъ му косматъ гърди сѣ залѣти съ кръвъ и ризата му е изпокосана. Той има рани въ главата, врата и по ржцѣтъ си. Той е убитъ отъ шрапнелъ. До него земята е изровена, а на нѣколко крачки има забити въ земята гранатни парчета.

Азъ погледнахъ лицето на мой съжитникъ, но и неговото лице бѣше безъ изражение. Ни съжаление, ни злоба, ни отарашение—нищо. Той вече е навикналъ къмъ смъртта, която всѣки денъ вижда и очаква. За него трупътъ на човѣка е само иѣщо, което трѣбва да се прибере и зарине. И съ очуване азъ чувствавамъ, че неговата психология се прѣдава и на мене: ни страхъ ни съжаление, ни ужасъ. Вчера това е било човѣкъ, къмъ който можеше да хранишъ чувства — любовъ или умраза, безразлично. А сега той е само прѣдметъ, като пробитата отъ куршумъ фуражка, като тази захвърлена раница.

Никой умъ не би могълъ да понесе тѣзи зрѣлища, ако бойното поле не си създава своя, нова психология, еднаква за всички: психология на азартна игра на животъ и смъртъ. Въ пламъка на сражението изпъква инстинкта за самозапазване, борейки и съ жаждата за рискъ и побѣда. Ние се връщаме назадъ и стигаме пакъ до прѣднитѣ окопи, дѣто въ дълбоцитѣ ями стоятъ войницитѣ, държейки пушкитѣ съ набучени ножове. Отъ досада тѣ наизкачали отъ окопитѣ, за да слѣдятъ нащата разходка. Викътъ на офицера ги накара да се върнатъ и отнсо да се скриятъ. Не трѣбва да се позволява на хората да рискуватъ живота си отъ любопитство.

На едно мѣсто турския трупъ лежеше до самитѣ траншеи, наоколо три крачки прѣдъ тѣхъ. Азъ забѣлѣзахъ, че на туй мѣсто войницитѣ бѣха навѣсени и недоволни и обърнахъ върху това вниманието на тѣхния началникъ.

— Да, отговори той, това е неприятно. Но какво да се прави! Хората сж уморени, тѣ цѣла нощъ копаха траншеи, не мога сега пъкъ да ги накарамъ да копаятъ гробова. Като си отпочинатъ, ще прибератъ по-ближитѣ. Разбира се, не е приятно да гледашъ прѣдъ себе си мъртвецъ . . . и то такъвъ . . .

Облѣченъ въ сиво сукно съ мѣдни копчета, сгърчилъ се, мухи накацали по кървавитѣ рани, лежеше никому неизвѣстния турски войникъ съ лице къмъ одринскитѣ минарета. Той бѣше единъ отъ онѣзи, чиито имена не попадатъ въ никой списъкъ и когото неговитѣ близки го очакватъ. Въ своето село той е ималъ нѣкакво име. А сега той нѣма даже и нумеръ, както не ще остане и слѣда отъ неговия гробъ. Той е просто единъ отъ онѣзи, които бѣха убити въ деня, когато българитѣ бранеха юрушкитѣ височини.

IX.

Прѣвземането на фортоветъ Карталь-тепе и Папазъ-тепе около Одринъ.

Кореспондентатъ на в. „Matin“ го описва тъй.
„Още отъ зори на 25 октомврий една внезапна канонада се почна отъ страна на турскитъ фортове около Одринъ. Нѣколко гранати паднаха на 200 — 300 м. прѣдъ българскитъ позиции.

Изведнажъ всички турски фортове почнаха да гърмятъ. Очевидно бѣше, обсаденитъ се опитваха да извършатъ нѣщо. Но българитъ рѣшиха да не ги чакатъ.

Веднага една българска пѣхотна колона, послѣдвана отъ артилерия, напуска своитъ окопи и се отправятъ къмъ югозапатъ отъ Одринъ и се разгвѣтъ прѣдъ форта Карталь-тепе. Въ сѣщото врѣме други пѣхотни колони, слѣдвани пакъ отъ полска артилерия, слизатъ отъ височинитъ на Юрушъ и се отправятъ къмъ турския фортъ Папазъ-тепе, който, разположенъ на върха на единъ хълмъ, високъ 250 в. върху дѣсния брѣгъ на Марица, господствува надъ всички други позиции, които пазятъ Одринъ.

Обаче турцитъ отъ своя страна бързатъ да взематъ диспозиции, за да могатъ да прѣдвратятъ тѣзи двѣ едноврѣмenni движения на българитъ. Гарнизонитъ отъ фортоветъ Папазъ-тепе и Карталь-тепе излизатъ, засилени отъ притеклитъ се отъ Одринъ турски войски.

Но изведнажъ българскитъ обсадни батареи, разположени върху всички възвишения около Одринъ, почватъ да бълватъ върху турцитъ единъ ужасенъ градъ отъ гранати.

Отъ тогава сраженията почватъ да се съсрѣдо-
точаватъ около двата форта на Папазъ-тепе и Карталъ-
тепе.

Всѣка минута отъ Одринъ излизаха нови турски
пѣлчища, подържани отъ тѣхната полска артилерия,
както и отъ крѣпостнитѣ оръдия, и се понесоха къмъ бъл-
гаритѣ. Българитѣ спокойно продължаваха да обсаж-
датъ и да натискатъ двата горѣспоменати форта.

Българската артилерия застави едина фортъ да млъкне. Въ форта Карталъ-тепе българската артиле-
рия сигурно е причинила ужасни опустошения. защото,
къмъ 10 ч. сутринята, канонадата на турцитѣ отъ
този фортъ почна бързо и чувствително да отслабва.
По-послѣ отъ този фортъ се чуваха само рѣдко то-
повни гърмежи. Ставаше очевидно, че тамъ сж оста-
нали много малко хора, които едва можеха да обслу-
жватъ на батареитѣ

Най-сетнѣ, една послѣдняя българска граната се
прѣсна на върха на форта и огъ по-нататъкъ отъ тамъ
не се чува топовни гърмежи.

Отъ тази минута насетнѣ пѣхотата се втурва въ
единъ по-ожесточенъ бой. Но и турцитѣ се биеха съ
настъпвеностъ, но биваха заставяни да се отеглятъ
подъ залповетѣ на нашитѣ войски. Нашитѣ шрапнели се
прѣскаха срѣтъ самитѣ турски тѣлчища и унищожа-
ха страшно тѣхнитѣ редове. И стана ясно, че тур-
цитѣ почватъ да отстъпватъ.

Изведнажъ въ редоветѣ на нашитѣ войски се
понесе командата „на ножъ, момчета!“ Едно гръмовно-
„ура“ разцѣпи въздуха.

И нашитѣ колони се нахвърлиха съ пристѣплъ
върху турскитѣ позиции, дѣто една ужасна паника
бѣше обхванала всички. Задъ нашата пѣхота, нашата
артилерия продължаваше да бѣлва шрапнелевъ дѣждъ
въ турцитѣ, които, изплашени, бързаха да се прибе-
ратъ въ фортоветѣ или да се скриятъ въ Одринъ. И
тѣй, нашитѣ обсадни войски спечелиха още една блѣс-
кава побѣда.

*Българското знаме е забито на форта Карталъ-
тепе.* Точно по обѣдъ нашитѣ храбри войници бѣха

господари на Карталъ-тепе и забиватъ народното знаме на форта. На форта имаше сума турски трупове около тѣхната тамъ артилерия. По-надолу, по склоновѣтъ на укрѣплението, дѣто още отъ сутриньта насамъ стана сражението, имаше тѣй сжщо цѣли стотици убити и ранени.

Въ сжщото туй врѣме битката продължаваше около форта Папазъ-тепе, който се смѣта като една отъ най-страшнитѣ позиции, когато пазятъ Одринъ и стои надъ всичкитѣ останали фортове.

Съпротивата на турцитѣ ставаше по-стѣгната и по-енергическа. Българитѣ, раздѣлени на три дълбоки колони, бавно наирѣдваха. Часъ подиръ часъ се минаваше, битката продължаваше на три фланца и не се знаеше, кой е взелъ надмощие. Изведнажъ отъ едни възвишения, дѣто нашитѣ се бѣха укрѣпили, единъ силенъ лжчъ освѣти небето, като се насочи слѣдъ това право къмъ Папазъ-тепе.

Но веднага отъ отъ сжщия този фортъ се яви единъ другъ свѣтълъ дискъ. Това бѣше турския електрически прожекторъ, който, отъ своя страна, сжщо се стараеше да открие маситѣ на обсадителитѣ. Отъ туй насетнѣ огньтъ се засили. Надъ воюващитѣ прожекторскитѣ лжчи се кръстосваха, рѣжейки небето съ своята свѣтлина, дѣто малкитѣ кждба отъ димъ, причинени отъ избухването на шрапнелитѣ, приличаха на грамадни мухи, които хвърчатъ около слънч. лжчъ.

А наоколо царува пълна нощъ. Мрачината бѣше прорѣзвана всѣки мигъ на всички страни съ мигновенитѣ свѣтвания на артилерийскитѣ гулета. А надъ всичко царуваше единъ ужасенъ тътнежъ отъ изпращанитѣ къмъ Папазъ-тепе гранати и форта бѣше увѣнчанъ съ свѣтлината на прожекторитѣ.

Най-послѣ, тѣй както стана прѣзъ деня съ форта Карталъ-тепе, канонадата отъ форта Папазъ-тепе почна да намалява бързо. И тамъ гранатитѣ отъ нашата артилерия бѣха причинили едно страшно опустошение. Изведнажъ турскиятъ прожекторъ угасва.

Атакуването на Папазъ тепе. Къмъ 11 часа вечерьта българитѣ почнаха една атака на ножъ вър-

ху форта. Малко прѣди 12 часа тѣ бѣха вече господари на позицията, а турцитѣ бѣха избѣгали, като оставиха стотици убити и ранени.

И тѣй, освѣнѣ Карталъ-тепе, падна въ наши рѣчи единъ отъ и ѣ важнитѣ фортове около Одринъ. По такъв начинъ българитѣ станаха господари на положението около града

Ще ли тѣ да бомбардиратъ Одринъ, дѣто има толкова много чужденци, и най-много французи, или ще чакатъ да се прѣдаде, — това за сега не се знае. Тѣй се питаше на 26 октомврий френския кореспондентъ. И врѣмето показва, че българитѣ не бомбардираха Одринъ, искайки да запазатъ него и хората му отъ страшни бѣдствия.

Българинътъ е чудесенъ войникъ. Азъ можахъ тази вечеръ да се видя съ баварския воененъ аташе, майоръ фонъ Гагернъ, който отъ близо слѣди вчерашната битка около Карталъ-тепе и Папазъ-тепе и азъ поискахъ неговото мнѣние.

— Българитѣ, ми заяви той, сж чудесни солдати. Тѣ извънредно много се увеличатъ въ битката и отиватъ да се биятъ съ голѣмо хладнокрѣвие и безъ всѣкакъвъ страхъ. Тѣ атакуютъ неприятеля съ такъвъ бѣсъ, че той бива накарванъ да избѣга.

— Но това, което най-много ме очуди, това е тактиката, която се употрѣбява на края на битката, когато нападателятѣ, почти господари на положението, даватъ послѣдния атака. Тази тактика, популяризирана отъ японцитѣ въ войната имъ въ Манджудурия, се състои въ това, че артилерията на нападателятѣ продължава да протегжира пѣхотата прѣзъ всичкото врѣме, докато трае атаката, даже въ самото врѣме на кървавата схватка и тр до тогава, докато неприятеля бже напълно унищоженъ.

Прѣзъ всичкото врѣме на вчерашната битка българскитѣ аероплани хвърчаха надъ неприятеля, наблюдаваха неговитѣ позиции и паралелно съ туй даваха свѣдѣния за виденото на командуващитѣ генерали.

IX.

Какъ паднаха фортоветъ Папазь-тепе и Карталъ-тепе.

(Споредъ описанието на единъ руски кореспондентъ).

На 25 октомврий около Одринъ се води единъ дванайсетчасовъ бой, който се завърши съ прѣвземането отъ страна на българитъ укрѣпенитъ могили (фортове) Папазь-тепе и Карталъ-тепе. Отначало и до край азъ наблюдавахъ този бой, видѣхъ войницитъ, като се спущаха въ атака, оглушзели отъ топовнитъ залпове, бѣхъ, съ една дума, при най-благоприятни условия за единъ воененъ кореспондентъ.

Тази сутринъ рано азъ излѣзохъ съ ординареца си отъ Мустафа паша и прѣзъ с. Каджкѡй заминахъ за позицията. Върнахъ се чакъ прѣзъ нощта. И когато азъ се запитамъ, дѣ бѣхъ прѣзъ този день, азъ си отговарямъ, че бѣхъ въ самия адъ, че моя животъ, като увеличи опита си още съ единъ день, можеше тѣй случайно да угасне, както и случайно се продължи. Радостъ или тържество чувствамъ сега азъ? Не, азъ чувствамъ само ужасъ прѣдъ войната и прѣдъ живота, който изисква масово проливане на кръвъ. Това е моето първо и основно признание.

Честата кононала се почна отъ 8 часа сутринта. Слѣдъ това артилерийския огнь и отъ двѣтъ страни се усили още повече. Той трая почти безъ прѣкъсване до 4 часа вечерта, когато българигъ почнаха атаката на Карталъ-тепе, който бѣше вече взетъ къмъ 6 часа вечерта. Прѣзъ послѣднитъ 2 часа срѣдъ настѣпилата тъмнина царуваше адъ. Ето всичко, което мога да кажа за хода на битката. Но повече зная за нейната задкулисна страна.

Заедно съ бригадния командиръ ние обиколихме батареитъ, скрититъ наблюдателни пунктове, станции-тъ на полския телеграфъ и пригответитъ за атака отряди. Деньтъ бѣше мъглявъ, вѣтровитъ, прѣваляше дъждъ.

Ние бѣхме твърдъ близко до Одринъ и азъ съ бинокла си наблюдавахъ неговитъ джамии, къщи и зелени градини. Ние вървѣхме вѣнъ отъ линията на огъня. Но послѣ, къмъ 6 часа вечерята, това мѣсто бѣше засипано отъ крушуми.

Солдатитъ бѣха строени и очакваха баталиония командиръ.

— Момчета, има каза той, поздравявамъ ви съ славното ви назначение. Скоро вие ще влѣзете въ огъня. Смажете неприятеля и изпълнете дълга си къмъ отечеството. Желая ви побѣда и успѣхъ.

Войниците отговориха съ „ура“. Изглеждамъ ги, минавайки край тѣхъ „morituri“ (опредѣлени да измратъ) — тази дума се бѣше загнизила въ съзнанието ми. Лицата имъ бѣха смѣли и нервни, а въ очитъ имъ имаше смъртъ и побѣда. Това сж истинскитъ герои на боя, това е оная сила, която рѣшава всичко, отива срѣщу топоветъ и, увлечена отъ зова „на ножъ“, носи смъртъ и ужасъ. Въ тая минута тънтежътъ на топоветъ ми се струва шега, дребна работа. Не артилерията рѣшава работата, а тия войни, вчерашни селени, пушечно месо и ковачи на златната свобода на своитъ братя.

— Не бързайте, казва бригадния командиръ на началника на дружината.

— Не бойте се, ние вървимъ спокойно, отговаря началника. Азъ знамъ, дѣ да ги задържамъ. Не е това пръвъ пѣтъ!

— И тѣй, сбогомъ!

— Сбогомъ!

Ние всички му стискаме ржката.

— Желаямъ ви успѣхъ, побѣда!

Недалече бѣше новата резерва, вече на линията на обстрѣла, близо до батареята.

— Защо тѣ сж построени въ линията на огъня.

— Турдитъ стрѣлятъ насполуки и тука е тихо.

Бързо минаваме по линията на дълбокия окопъ. Югоизточниятъ наблюдателенъ пунктъ е скритъ до-
брѣ. Ние се скриваме подъ покрива на една землян-
ка, дѣто има мѣсто само за трима. Офицерътъ-теле-
фонистъ диктува на батареята малко познати менъ
фрази: „такава запалка“, „толкова на минута“. Други-
ятъ, заедно съ мене, гледа турскитѣ позиции. Въ ба-
тарейата бухтятъ топоветѣ и мѣчно ти се вѣрва, че
тѣхниятъ огънь е подчиненъ на заповѣдитѣ на пол-
ския телефонъ. По-рано азъ можехъ да наблюдавамъ
форта Папазъ-тепе, но сега той е потъналъ въ димъ.

Артилеристътъ съобщава по телефона радостно:
„двѣ турски батареи млъкнаха“. Азъ пъкъ само тън-
тежъ топовенъ чувамъ. И право да си кажа, понеже
не разбирамъ отъ военното изкуство, азъ взехъ да се
съмнявамъ. „Дали, наистина, може тука, въ този адъ,
да има нѣкаква система“.

Азъ не виждамъ резултата на българския огънь,
но азъ чувствамъ, че турцитѣ не биятъ въ цѣлѣта,
а безсмислено търсятъ, безъ да могатъ да ги намѣ-
рятъ, жертви на своитѣ шрапнели.

Ние напускаме наблюдателния пунктъ.

— Дѣ отиваме, г-нѣ полковникъ?

— Напрѣдъ, лаконически отговаря той.

Подъ слабото прикритие на хълма ние бѣгаме
къмъ централната батарея. Колкото отиваме по-близо
до нея, толкова по-близо до насъ се лига пушекъ.
Моя славенъ конь, подскача и се дърпа. Изведнажъ
разговоритѣ се прѣкъснаха, лицата на всички сж се-
риозни. Подиръ десетина минути ние се намираме подъ
съмнителната защита на артилерийскитѣ окопи.

Тука страшния фортъ Папазъ-тепе е още по-
близо. Съ бинокльтѣ се виждатъ лошо скрититѣ тур-
ски окопи и артилерията имъ. Въ настѣпилата дрез-
гавина още по-силно блѣщятъ гранатитѣ, но още яс-
но се виждатъ стройнитѣ редове на българската пѣ-
хота, която отива на шурмъ подъ проливния дѣждъ
отъ шрапнели.

Всичко е въ редъ. Ние отиваме напрѣдъ.

Ако до тая минута азъ мога всичко ясно да си
спомня, то по-нататъшното ми се рисува просто, като
адъ и пѣленъ съ безсмислие и ужасъ.

За около двадесет минути канонадата поутихна. Подиръ се чуваше страшния трѣсъкъ на пушечната стрѣлба. По цѣлата линия имаше пламъчета. Къмъ малкитѣ пламъчета на пушечната стрѣлба се прибавиха и дребнитѣ избухвания на ржчнитѣ бомби. Това сж сжщитѣ онѣзи бомби, които при насъ ги бѣха раздали на войницитѣ и ги пробваха. Сега тѣ биваха хвърлени отъ войницитѣ, минали на послѣдния схватка. Ние не чуваме командата „на ножъ“, но разбрахме, че тамъ загаснаха пламъчетата на пушечнитѣ залпове, и че тази команда е вече дадена. Мълчатъ карталътепенскитѣ топове, по-рѣдко свѣтватъ пламъци по най-силния фортъ Папазъ-тепе.

Побѣда ли е туй? Да, побѣда. Командирѣтъ отива на телефона.

Има една долина, която азъ не ще забравя. Тя се намира близо до прѣдната позиция, задъ чертата на сѣверната батарея. Като отивахме къмъ телефона, ние трѣбаше да я прѣминемъ подъ огъня на шрапнелитѣ.

Въ тази долина азъ прѣкарахъ около единъ часъ. Избухващитѣ надъ главитѣ ни гранати разпрѣснаха нашата компания. Послѣдното, което азъ мога да си припомня, това бѣха думитѣ на другаря ми по перо, храбъръ руски артилеристъ, съ които той се обърна къмъ легналия на земята ординарецъ.

— Дѣ има тука окопи? Казвай по-скоро, дѣ има окопи!

Слѣдъ това всичкитѣ наши конни сплътници изчезнаха въ тъмнината. Азъ разбрахъ, че тукъ нѣма и поменъ отъ окопи. Кой бѣше помислилъ, че турцитѣ, като изгубиха прицѣла си, ще почнатъ да стрѣлятъ върху лежащата прѣдъ насъ батарея и въображаеми нѣкакви резерви? Ние трима останахме на открито поле подъ лѣжда отъ шрапнели. Какво чувстваха другаритѣ ми? Англичанинѣтъ, който вече въ петъ войни е ходилъ, бѣше достатъчно мъжественъ. Той стоеше правъ, закригъ малко задъ коня, безъ и да слѣди лѣтенето на гранатитѣ. Ординарецѣтъ и азъ лѣгахме по земята при всѣко минаване на граната. Уви, легахъ азъ, държейки за юздата коня си, безъ да мога да разбера, защо изпаднахъ тукъ и кждѣ ще оти-

демъ. И въ тази минута мене ми бѣше страшно и азъ не чувствахъ никаква прѣлестъ срѣдъ този дъждъ отъ шрапнели. Азъ съжелявахъ себе си, изплашения ми ординарецъ и англичанина, цѣлия куражъ на който може да бже унищоженъ отъ едно парче граната.

Може ли да се навикне къмъ ада! Въроятно, може. Повече привикналия отъ мене къмъ него англичанинъ ме потърси въ тъмнината.

— Какво мислите да правите?

— Не зная, абсолютно нищо не зная.

— Дѣ е командира? Дѣ сж всички?

— Нищо не зная.

— Да не мислите тука да останете?

Въпросътъ е тѣй любопитенъ, че мене ми се възвръща малко веселото настроение на духа.

— О, не, тука не ми харесва. Ако искате, да подаримъ на нѣкждѣ?

— На кждѣ?

— Назадъ или напредъ. Да потърсимъ нѣкакъвъ пжтъ.

Ние сѣдаме на конетѣ. Артилерийския огънь не отслабва ни на минута. Ние нѣмаме ни компасъ, нито пѣкъ достатъчно кибритъ. Сѣщамъ се да запалимъ цигара. Ординарецътъ лежи подъ коня и не се обажда, като го викамъ.

Желанието да избѣгнемъ огъня е естествено. Непрѣкъснатия огънь отзадъ, отпредъ и надъ насъ ни е полезенъ съ туй, че освѣтлява пжта ни. Но току що тръгнахме и срѣснахме малка прѣчка: на три крачки прѣдъ насъ една граната съ свирене се забива въ земята. Конятъ подскача на страни. Почаквамъ минутка и сбутвамъ коня: гранатата не се прѣсна.

Около половинъ часъ ние търсимъ пжтъ подъ дъждъ отъ шрапнелеви крушуми. Конетѣ се изправятъ и вървятъ бавно. Страхъ за себе си азъ вече нѣмамъ, той изчезна въ движението. Но мене ме налегна дълбока жалба за умирающитѣ войници и ужасъ прѣдъ колосалната безсмислица, която се нарича война. Битката била пълна съ красота. Дѣ е тя? Само въ разклатѣ на ония, които сж я виждали отдалеко, само въ поетическитѣ измислици на онѣзи, които сж чували за войната отъ други. Потискаща сър-

цето скръбъ, ето какво човѣкъ чувства, когато се намира въ огъня. Азъ казахъ тази си мисль на другаря, бившъ офицеръ въ руско-японската война. Да, рече той, но това не е всичко, туй е само началото. А слѣдъ това настѣпва тѣло отчаяние и равнодушие. Може би, той е справъ, но азъ още не бѣхъ изпиталъ това.

Ние съ англичанина побързахме да стигнемъ отдалечавания се обозъ. Какъ да е, набутахме единъ офицеръ, който излѣзе, че е воененъ лѣкаръ.

— Кждѣ отива вашия обозъ.

— Дяволъ го знае, отговори той. Тука би трѣбвало да има пѣтя. Насъ съвсѣмъ ни засипаха съ шрапнели и ние искаме да излѣземъ отъ огъня.

— Можете ли ни показа пѣтя за Кадж-кьой?

— Че и ние нататѣкъ отиваме. Да вървимъ на едно.

Гранатитѣ вече по-рѣдко цѣпяха въздуха и оставатъ задъ насъ. Ние съпровождаме обоза до бивака и продължаваме пѣтя си. По пѣтя гладни коне глождатъ младитѣ джбчета и кжсатъ листа. Едно обръщане е достатъчно, за да изгубимъ пѣтя си. Пакъ трѣбва да слизаме отъ конетѣ и да напипваме съ ржцѣ земята по разни посоки, за да набараме слѣди отъ колелета. Най-послѣ ние съвсѣмъ сме се отклонили отъ пѣтя, но, за щастие, срѣщаме една резерва. Това бѣше онази резерва, която прѣзъ сѣщата нощъ зае съ атака на ножъ Папазъ-тепе. Офицерътъ любезно ни посочи върната посока.

Двама войници съ фенери ни показватъ пѣтя.

— Ходили ли сте на бойното поле?

— Три пѣти сме ходили; носихме снаряди за батареитѣ.

— Не сте ли ранени?

— На другаря ржката му е откъсната. Но ние, слава богу, сме живи. Днешниятъ бой е по-страшенъ отъ този на 16 октомврий!

— Благодаря ви за помощта.

— Нѣма нищо.

Най-послѣ ние стигнахме въ шаба на дивизията.

— Мислите ли да се върнете днесъ въ Мустафа-паша? — ме пита моя спътникъ.

— Право да си кажа, не зная, азъ бихъ искалъ да намѣря нашитѣ другари. Ординарцитѣ казватъ, че два кореспондентски коне сж се върнали безъ ъздачитѣ си.

— Азъ пъкъ трѣбва да се върна още днесъ. Вие знаеге, азъ съмъ едничкия английски кореспондентъ, присъствалъ на тази битка. За мене днешния день е цѣло богатство.

Азъ трѣбваше да се прѣклоня прѣдъ прѣданостъта на моя спѣтникъ къмъ своитѣ професионални задължения.

Слѣдъ половинъ часъ ние отново пѣтуваме, съпровождани отъ войници, къмъ Мустафа-паша. Насъ ни настигваше свѣтлината отъ одринския прожекторъ. Стрѣлбата бѣше почти прѣкратена. Тъмна, безлунна нощъ.

XI.

Въ тъмната нощъ валѣше оло- ловенъ дѣждъ.

Кореспондентътъ на „Вечерное Врѣмя“ разказва:

Азъ стояхъ съ шаба на единъ високъ хълмъ, хваналъ здраво бинокла, съ който наблюдавахъ една подиръ друга друга българскитѣ и турскитѣ позиции съ трепета на бившъ артилеристъ, гледайки какъ димѣха снарядитѣ. Подъ надъ, долу течеше Марица, край която се издигаха жбести хълмове. А тамъ, малко по-надѣво, въ синевата бѣше потъналъ Одринъ. Гордо и стройно се издигаха въ синето небе четиритѣ минарета на джамията Султанъ-Селимъ. Азъ никогата не съмъ ходилъ въ Одринъ. Той ми е чуждъ, но мене ме влече нѣщо си къмъ него. И мисльта, че ей тамъ, недалече отъ насъ се бѣлѣе Одринъ, за който сега се лѣееше толкова кръвъ, и въ който азъ не мога да отида, тази мисль ме вбѣсваше. Нима чугунената градушка, която пада върху срѣщнитѣ баи-

риша, не ще пощади тѣзи красиви минарета, тази гордостъ на великата нѣкога турска империя, „Когато ние вземемъ Бекчи-тепе и поставимъ на него своитѣ обсадни оржия, нашитѣ гранати — каза ми вчера началникътъ на артилерията — ще падатъ въ самия Одринъ. Турцитѣ ще бждатъ принудени да се прѣдадатъ“. Одринъ, твоитѣ дни сж прочетени. Ще падне Бекчи-тепе и уморенитѣ отъ дългата битка войници ще се разхождатъ по твоитѣ алеи. Мраморнитѣ фонтени на твоитѣ тѣсни улици ще напоятъ уморенитѣ хора и нѣкогашниятъ твой робъ ще ти отмъсти за твоя вѣковенъ гнетъ.

Ето на склона на срѣщния баиръ се показа една верига отъ черни точки. Това е пѣхотата, която отива къмъ изходния за атака пунктъ, отдѣто, слѣдъ артилерийската подготовка, ще трѣбва да трѣгне къмъ форта Папазъ-тепе, който прикрива Бекчи-тепе. И подиръ секунда се появиха подъ нея бѣли облачета. Чу се рѣзкия гласъ на дадената команда, заработи телефона, точкитѣ по хоризонта почнаха да редѣятъ и подиръ минута една тънка лента се забѣлѣза на зелено-жълтия склонъ на хълма? Полкътъ залѣгна. Не бива да трѣгва по-нататъкъ. Още по-силно зареваха гърлата на българскитѣ топове, старайки се да унищожатъ, да одушатъ турската артилерия, която се осмѣли да попрѣчи на настѣплението на нашата пѣхота. По баиреститѣ брѣгове на Марица пламваха едва видими пламъчета, чуваха се силни трещения и стоици бѣли точки се появиха на срѣщнитѣ хълмове, които странно подскачаха и подиръ минута тѣ се прѣсваха и изчезваха въ небесната синина.

* * *

— Пълзете, не си подигаите главитѣ. Турцитѣ още не знаятъ за нашето сѣществуване тукъ и все пакъ понѣкога прѣхвъркватъ снаряди. Виждате ли, какви окопи ние се качихме на върха, ми каза единъ младъ артилерийски поручикъ, който пълзешкомъ се проврѣ прѣдъ мене по окопа. Азъ съмъ дѣсния флангъ на настѣпващитѣ войски, които сж разположени въ тригълника, дѣто се сливатъ Марица и Арда.

— Нима ние се намираме въ зоната на огъвя, не безъ страхъ попитахъ азъ.

— Не, тукъ рѣдко падатъ снаряди, но все пакъ . . . Ето . . . Легнете, легнете, викаше, като ме буташе, поручикътъ.

И наистина, като легнахъ на земята, азъ чухъ, какъ надъ главата ми, като съскаше неприятно нѣкъдъ надъ насъ, лѣтѣше нѣкакво невидимо чудовище и тамъ задъ насъ съ трѣсъкъ се прѣсна, като подигна цѣлъ стълбъ земя и димъ.

— Поздравявамъ ви съ боевото крѣщаване, весело ми! каза моя водачъ . . . Това е вашъ късметъ. Ние рѣдко виждаме тукъ турски чанти. Да вървимъ.

Ние пълзишкомъ влѣзохме въ една тѣсна, изкопана на върха на хълма и почти отвѣсно слизаща къмъ Арда хумба, направена отъ дебели греди, земя и камъни, съ покривъ, съ малко четиригълно отвѣрстие, отдѣто азъ можахъ добръ да видя пълната картина на настѣпленieto на българската дивизия къмъ срѣщнитъ хълмове, задъ които ясно изпъкваше червеножълтия, четиригълненъ носипъ — форта Бекчипе. Азъ бързо заставахъ на отвѣрстието и съ бинокла си ясно гледахъ настѣпващитъ вериги, залѣгналитъ задъ тѣхъ резерви и вървѣщата подъ хълма по брѣга на Арда обходна колона.

Сутринтъ врѣмето бѣше хладно и ясно, послѣ прѣзъ деня се стопли, но къмъ 4 часа врѣмето се развали, небето се покри съ облаци. Почна да рѣмидребенъ дъждъ. Почна да се смрачява. И колкото повече се стѣмняваше, толкова по-хубавъ ставаше артилерийския бой. Мекитъ и бѣли прѣсвания на шрапнелитъ се замѣниха съ силни, ослѣпителни звѣзди, които мигновено се прѣсваха и изчезваха. Батарейта, зарината въ земята, денемъ незабѣлжима, сега ясно бѣше обозначена съ огненитъ избухвания. Пѣхотата все повече и повече потѣжаваше въ настѣпващата мѣрчина. Все повече трѣбваше да си напргамъ зрѣнието, за да мога да слѣдя нейнитъ губещи се очертания въ чернеющитъ се силуети на мѣстноститъ, докато най-послѣ настѣпи момента, когато за нейното мѣсто можеше да се догаждамъ само по свѣтящитъ надъ главитъ ѝ неприятелски шрапнели.

Настана зловѣща нощъ, която носѣше смъртъ въ окопитѣ срѣдъ калѣта, студа и гробна тъмнина.

Ние вървѣхме въ една непроницаема тъмнина, като се приближавахме къмъ настѣпващата пѣхота. Артилерийскиятъ бой затихна. Настана една голѣма, мъчителна пауза. Слѣдъ дневния непрѣкъснатъ кѣн-тежъ на постовѣтъ изведнажъ всичко утихна. Не се чува ни единъ гласъ. Чуватъ се само какъ монотонно цапатъ изъ калѣта конетѣ. Безмѣлвно нашата компания се бѣше прѣточила. Нарѣдко ще свѣтне запущената отъ нѣкого цигаря. Още малко и пѣхотата ще се сблъсне съ неприятеля. Още една минута и изведнажъ прѣдъ насъ, съвсѣмъ близо, въ планината почнаха да подскачатъ дребни пламъчета, загърмѣ една пушечна стрѣлба, която се бѣше почнала нѣкъдѣ тамъ, налѣво отъ насъ. Тази стрѣлба се почна по цѣлата линия и все повече и повече се разгаряше. „Два-найсетиятъ полкъ скоро ще се впусне на ножъ“, — тихо шепнишкомъ, безъ да се обръща къмъ нѣкого, каза бригадниятъ генералъ. И въ моята глава възкрѣсна ужасната картина на нощенъ бой на ножъ, който азъ бѣхъ видѣлъ въ Манджурия.

Съ затаено дишаше, внимателно прислушвайки се къмъ всѣко шумолене, азъ очаквахъ да чуя нечовѣшкия викъ на хвърлешитѣ се едни противъ други хора. Ето . . . ето . . . и изведнажъ надъ нашитѣ глави се понесе единъ остъръ, неприятенъ шумъ, който азъ бѣхъ чулъ днесъ, и ние инстинктивно се навѣдохме на шиитѣ на конетѣ си. „Тука ли е телефона? — пита генералътъ, като слизаше отъ коня си и се залпѣ къмъ нѣкаква чернеяща се землянка. Слизаемъ ние отъ конетѣ си. Далечъ нѣкъдѣ небето свѣтвa и силно освѣтява, като мѣлния, околнитѣ прѣдмети, чернитѣ силуети на конетѣ и самотната фигура на генерала, който бѣше застаналъ при землянката. Блѣсва, угасва и околната тъмнина става още по-черна, още по-зловѣща. Ето пакъ съскане и пакъ, и пакъ хиляди брѣмбчащи оси се зъвъртѣха надъ главитѣ ни. Топовѣтъ обсипваха най-близкия тилъ на настѣпающата пѣхота, като не даваха възможность на резервата ѝ да ѝ отиде на помощъ. Съ нѣкакво раздираше душата пѣшкане хвърчаха шрапнелитѣ или се пукваха,

като пръскаха ярка, феерическа свѣтлина, като пращаха отгорѣ хиляди брѣмчащи крушуми и пѣящи парчета, а напредъ се пръскаха по-малкитѣ снаряди, прѣцѣше пушечния огънь, който ни се струваше жалъкъ и нищоженъ. Не веднажъ изпадахъ азъ въ Манджурія подъ силенъ шрапнелсъвъ огънь, но когато работишъ при батареята, когато цѣлъ си ѝ прѣдаденъ и имашъ единственото желание да унищожишъ противника си, тогава този огънь не ти прави такова тежко впечатление. Или защото азъ бѣхъ забравилъ тѣзи си усѣщания, или пъкъ защото азъ за пръвъ пътъ сега бѣхъ подъ огъня на обсаднитѣ орждия само единъ нѣмъ свидѣтель, но, откровено си признавамъ, мене ме дострашѣ. Нѣкакъ неприятно ми се сви сърцето. Нѣщо се откъсна вътрѣ въ мене, хладъ поплъзъ по гърба ми и азъ, уплашенъ, наведохъ се съ цѣлото си тѣло камъ изплашения си конь. Ужасъ ме обхвана. Ето . . . ето този невидимъ съскащъ снарядъ ще се вписъ въ главата ми, въ гърдитѣ ми и ще разкъса вътрѣшноститѣ ми. Подиръ минутка всичко трепна.

При силния блѣсъкъ на мълнията и избухващитѣ снаряди кинематографически замержелѣха прѣдъ мене силуетитѣ на въ карьеръ лѣтящитѣ отъ всички страни конници. А спокойно стоящата фигура на генерала съ громъкъ, заглушващъ шрапнелния шумъ, гласъ даваше команда. Всичко наоколо ми се завъртѣ и азъ въ единъ нанически ужасъ подскочихъ на коня си, сбутахъ го и той ме понесе прѣзъ нѣ какви си трапища и ями къмъ другата страна. Азъ не знаяхъ накѣдъ ме носи коня ми и имахъ само едно желание: да избѣгамъ по-скоро отъ нахално заобикалящитѣ ме оси. Въроятно, моя конь ми съчувстваше и, обикновено лѣнливъ, сега той охотно летѣше, като прѣскачаше трапища и прѣгради. Той се спѣваше и едва ли не падаше, но той не спираше, а хвърчеше напредъ, а напредъ, назадъ, отъ страни—навсѣкъдъ азъ чувахъ все туй сѣщото неприятно съскане и хрипене. Колко врѣме хвърчахме, азъ не зная. Секундитѣ бѣха станали за мене вѣчностъ, но съзнанието, че съмъ съвсѣмъ саминъ и че положението ми е безизходно ме накара да спра. Наоколо менъ имаше непроницаемъ мракъ, свирене, съскане и свѣткавици и азъ бѣхъ самичкъ въ това безкрайно

и тъмно поле, нищоженъ, жалъкъ, безъ да зная даже накъдъ да бѣгамъ отъ прѣслѣдващата ме отблизо смъртъ. Съ неимовѣрна сила азъ потеглихъ юздитѣ, спрѣхъ коня си и викъ, отчаянъ викъ се изтрѣгна отъ гърдитѣ ми, който безпомощно се изгуби въ заобикалящия ме шумъ. Викътъ ме покуражи. Мене ми стана мъчително срамно. Страхътъ ми изчезна. Тѣлото ми съкашъ не съществувае вече и азъ прѣстанахъ да го чувствамъ. Срамъ изгори лицето ми и азъ, като върнахъ назадъ коня си, трѣгнахъ срѣщу изстрѣлитѣ, обратно къмъ оставения отъ всички генералъ. И въ тази минута мене ми стана ясно, че човѣкъ, като умира, наложително иска да извика и азъ разбрахъ сега защо въ най-страшния моментъ на боя, при атаката на ножъ, войницитѣ по необходимостъ реватъ „ура“: съ този викъ тѣ заглушаватъ страха си. Мене ми се искаше да си ударя самъ плѣсница, азъ до болка стиснахъ въ ржката си камшика и съ всичката си сила ударихъ измѣчения ковь. Бѣдното, въ нищо невиновното животно, като усѣти незаслужения ударъ, силно припна нанаврѣдъ и изведнажъ нѣщо си избухна на двѣ крачки отъ мене, свѣтна, засъска и ме напръска съ калъ. Моятъ конъ подскочи дръпна, се настрани и азъ почувствувахъ, че азъ падамъ, заедно съ него, въ нѣкаква си лѣпкава и студена калъ.

* * *

Призори азъ се опомнихъ, като треперѣхъ съ цѣлото си тѣло отъ прѣживѣнитѣ впечатления и студа. Азъ бѣхъ въ единъ артилерийски окопъ, до който азъ съмъ стигналъ слѣдъ дълго скитане изъ потъналитѣ въ калъ полета. Като поведохъ съ юздата моя раненъ, накуцващъ конъ, азъ се довлѣкохъ до ревящата прѣдъ мене батарея. Боевитѣ офицери ми прѣдложиха да ношувамъ при тѣхъ. Като прѣдадохъ на единъ войникъ коня си, азъ се прострѣхъ на рохкавата земя и моментално се забравихъ въ нѣкаква си сънъ—измѣченъ, убитъ и уморенъ.

Когато прѣвъ деня, стопленъ отъ припеклото слънце, минахъ край селото Каджкьой, азъ видѣхъ четирма турци, които работѣха по желѣзния пѣтъ, нагледвани отъ нѣкакъвъ си овчаръ, въоръженъ съ пушка

стара система. Азъ познахъ, че тѣзи турци бѣха вчерашнитѣ мои познати. Ето този е стариятъ красивъ турчинъ, който получи отъ мене цигаря. Азъ отивамъ при него и напразно търся младия, който съ такива дѣтски, страхливи очи търсѣше отъ мене, може би, защита.

— Дѣ е твоя другаръ?—попитахъ го азъ, като се мжчехъ съ жестове и интонация да му обясня въпроса си, зададенъ на чуждѣ, непознатъ нему езикъ. И турчинътъ като че ли ме разбра. Той безсилно подигна раменѣтъ, жално измърмори нѣщо си и като показа съ жестъ пушеченъ изстрѣлъ, печално наведе главата си, обвита съ чалма. Моето сърце се сви тжжно и азъ, като забравихъ раната на коня си, желаяхъ по-скоро да се махна отъ тия ужасни, напоени съ човѣшка кръвъ баирища, дѣто царува единственото право, правото на силния.

XII.

Една прокламация къмъ одринското население.

Въ края на октомврий Одринъ усѣмна единъ денъ съ прѣснати хиляди прокламации по улицитѣ и залѣпени по стѣнитѣ, — работа на нѣкоя мистериозна ржка, защото военнитѣ не можаха да узнаятъ, кой е прѣсналъ тѣзи прокламации. Ето какво съдържае тази прокламация:

„Войната на българитѣ не е насочена противъ мюсулманския народъ, но противъ насилията и злодѣянията на вашитѣ управници.

Знайте добръ, че българитѣ не искатъ безполезно проливане на кръвъ.

Това, е което ние желаемъ, то е да ви освободимъ отъ корупцията.

Нима вие не виждате, че вашитѣ чиновници разполагатъ, както си щатъ, съ държавната хазна и тласкатъ Турция къмъ погибель?

Вашитѣ четири балкански съсъди нападнаха турската империя отъ четири страни.

Съюзниците прѣвзеха, слѣдъ Лозенградъ, Люле-Бургазъ, Димотика, Скопие, Еласона, сирѣчь цѣла Европейска Турция.

Българската армия се намира прѣдъ стѣнитѣ на Цариградъ.

Отоманската армия биде разбита и изгонена отъ Люле-Бургазъ.

Само Одринъ се противи, но той е обсаденъ отъ всички страни и неговитѣ съобщения съ Цариградъ сж скжсани.

Защо проливате вашата кръвъ? Кому ще бжде полезно новото проливане на кръвъ? Нимъ... кефа на вашитѣ паши ще трѣбва вие да отивате на върна смъртъ?

Близо хиляда бълкарски топа сж настанени около Одринъ. Ако градътъ не се прѣдаде, той ще бжде подпаленъ.

Тогава вие ще се разкаете, но ще бжде вече късно. Не ще ли бжде това печално?"

XIII.

Турскитѣ укрѣпления около Одринъ.

Кореспондентътъ на „Matin“ телеграфира на своя вѣсникъ на 10 ноемврий слѣднето.

Настоящото положение около Одринъ е таково: Обсаждаващитѣ войски сж окупирали всичкитѣ баири и хълмове около Одринъ на разстояние отъ него на 5 до 8 километра. Между тая линия на обсада

и града се намиратъ 5 главни форта, съврѣменна работа и тъй разположени:

На изтокъ, между Марица и Арда, се намира форта Папазъ-тепе.

На сѣвероизтокъ, между Марица и Тунджа, се намиратъ фортоветъ Каза тепе и Шейтанъ-тарла. Последниятъ фортъ, извънредно важенъ, е съставенъ отъ много металически кулички и бетонни въоръжени каземати. Тази позиция се смѣта, като най-страшна.

На изтокъ, отгатыкъ Тунджа, се намира форта Кушъ-тепе, съграденъ по плана на нѣмския маршалъ фонъ деръ Голцъ паша. По-къмъ югъ се намира форта Кара-тепе.

Както знаете вече, два отъ тѣзи форта сж въ българскитъ ржцѣ.

Задъ този поясъ отъ укрѣпления се намира една друга верига отъ 26 малки позиции, укрѣпени за защита на Одринъ. Най-последъ, като последна линия на защита, въ прѣдградието на Одринъ, се намира крѣпостъта Каикъ, която господствува надъ града. Тази крѣпостъ е за Одринъ онова, което прѣдставятъ за своитѣ градове крѣпоститѣ Белфортъ или Вердюнъ. Въ нея именно сж складирани резервитѣ отъ муниции и хранителнитѣ припаси за турцитѣ.

Тамъ ще да избѣга най-последъ и одринския гарнизонъ, както и самото население. Тази крѣпостъ ще бжде взета вече съ последна атака.

Такова е укрѣпеното мѣсто, около което, споредъ доколкото може да се прѣдвиди, при настоящето положение на работитѣ, — това е мѣстото, дѣто издѣхващата Европейска Турция ще употреби последнитѣ си и отчаяни усилия.

Тази сутринъ канонадата почна пакъ и то отъ страна на българитѣ. но до сега, казва френския кореспондентъ, не се знае още резултата отъ артилерийския дуелъ.

ХІУ.

Градътъ Одринъ.

Одринъ е много старъ градъ. Той е съществувалъ още прѣвъ врѣмето на тракийцитѣ и е билъ столица на племето одриси. Императоръ Адриянъ въ 117 година го прѣустроилъ и му далъ своето име *Adrianopolis*. Турцитѣ го наричатъ Едрине.

Въ 1361 год. султанъ Мурадъ I е покорилъ Одринъ и отъ 1365 до 1453 год., въ която година падна Цариградъ, той е билъ столица на турцитѣ. Но и по-послѣ Одринъ си остана главенъ турски воененъ лагеръ, отдѣто се подигаха ония пълчища, които пропникваха въ дълбочинитѣ на Европа.

Днесъ Одринъ има около 90.000 души, отъ които една третя сж турци, а останалитѣ гърци, българи, евреи, арменци и др. Одринъ има хубаво мѣстоположение. Около него има хубави градини. Около Марица долините сж засадени съ черници, които сж правили нѣкога Одринъ единъ копринарски градъ.

Българитѣ живѣятъ въ 4-5 крайни махали. Търговията се намира повече въ ржцѣтѣ на евреитѣ, гърцитѣ и арменцитѣ.

Улицитѣ на Одринъ сж тѣсни и криви, сжщински турски градъ. По високитѣ квартали се издигатъ хубави джамии, отъ които най-прочута е джамията „Султанъ Селимъ“. Тя е една монументална постройка отъ скжпоцѣненъ материалъ, строена въ врѣмето на Султанъ Селимъ II (1524—1574 г.) отъ гениялния турски архитектъ Синанъ. Тази джамия има 4 минарета съ по 3 викала. Тя има 1000 прозорци, но единия е затворенъ, защото турското простолудие, само когато каже *докусъ юзъ доксанъ докувъ* (999), а не само *бинъ* (1000), разбира величието на джамията. Нѣма въ Турция друга по-голяма и по-хубава джамия.

Въ Одринъ има и други забѣлжителни здания. Такива сж безистенитѣ и керванѣ-сарайтѣ, отъ които нѣкои сж прѣвѣрнати въ казарми. Нѣщо оригинално прѣдставя чаршията, дълга 800 метра и покрита съ оловени куполи. Тя се отваря, когато съмне и се затваря като се мръкне.

По Тунджа, която минава прѣзъ града, има много мостове, отъ които най-дългия има повече отъ 300 метра.

Одринъ има шумна история. Първата историческа битка около Одринъ е станала въ 378 г., когато готитѣ разбили императора Валенса; готитѣ разрушили до основа града Въ 1205 г. българитѣ разбили и взели въ плѣнъ латинския императоръ Балдуина пакъ при Одринъ. Въ 1829 г. него побѣдоносно го прѣвзе Дибичъ Забалкански, слѣдъ което скоро послѣдва руско-турския миръ. Прѣзъ войната въ 1877-78 Одринъ бѣ взетъ отъ руситѣ и на 31 Януарий 1878 г. тамъ е било сключено примирието.

Слѣдъ свършване на тази война Турция обърна Одринъ въ първокласна крѣпость. Отъ 1885 г. до сега за нея сж похарчили повече отъ 40 милиона лв.

Околността на Одринъ е една богата житница. Тамъ вирѣятъ хубави лозя, отъ които се добиватъ прѣвѣзходни вина. Климатътъ е умѣренъ, зимага трае не повече отъ 2 мѣсеца. Но сега Одринъ не е здравославенъ градъ. Но той може да се прѣвѣрне въ истинска градина.

XV.

Картини отъ бойното поле около Одринъ.

1. Безименнитѣ герои.

Нѣкога на низкитѣ хѣлмове на юрушкитѣ височини, ще бждатъ издигнати голѣми паметници за падналитѣ тукъ. Сега на височинитѣ стои само дървенъ кръстъ съ надписъ: „на редницитѣ отъ 52 полкъ, паднали тукъ въ сражението на 16 октомврий“.

Това е братски гробъ на безименни герои.

Край него ние минахме пѣшъ. На пѣтя, съвсѣмъ близо до гроба, азъ се натъкнахъ на лежащъ на земята солдашки шинелъ, на опакито на който бѣше зашито бѣло парцалче, а на него написано съ мастило името на солдатина, неговия полкъ — сѣщия този 52 полкъ — и неговото родно село. Наредъ съ това за-сѣхнала вече тъмна локва кръвъ.

Азъ си спомнихъ италианцитѣ съ тѣхната коло-ниална афера, която тѣ тѣй старателно изображаваха, като война. Каква голѣма разлика! Цѣлата тѣхна война мина, като прѣзъ лента на кинематографъ. Спомнямъ си братския гробъ всрѣдъ палмитѣ съ бѣли паметници, набързо приготвени отъ военни скулптори, съ ограда отъ пѣсѣчни камъни. Такъвъ народъ сж италиянцитѣ. Тѣ даже ужаса на смъртта умѣятъ да увѣнчятъ декоративно, като правятъ страшното ефектно и блѣстящо. Това не намѣрихъ азъ тукъ, дѣто гробътъ е насипанъ безъ полкова музика, дѣто подъ сивото небо прѣсния гробъ, страшенъ и печаленъ, нищо не говори на очитѣ, но много — на сърдцето..

2. Ранени.

Минаваме полето, посипано съ шрапнели и парчета гранати. Златнитѣ върхове на неизбухналитѣ турски снаряди блѣстятъ на слънцето. Земята, разорена отъ фугаситѣ и отпъкана отъ солдашкитѣ царвули, е покрита съ празни касетки за патрони; чернитѣ, съ кривия изрѣзъ, сж захвърлени отъ българскитѣ войници; а тѣзи, които сж изящни и блѣстятъ, като парче сребърна лента, сж отъ отсѣхващитѣ турци. Пълнитѣ патрони сж повече отъ празнитѣ: съ тѣхъ е посипана земята на оставенитѣ отъ турцитѣ окопи.

По баира, едвамъ прикрити, връщаха се отъ позицията ранени. Тѣ вървяха тихо, съсрѣдоточени въ себе си, намусени, сѣкашъ не имъ се вървѣше. Единъ подпира лѣвата си счупена рѣка съ дѣсната, другия, накуцваше, на трети плѣшката и гърдитѣ му бѣха задѣти съ кръвъ, която течеше отъ счупенитѣ му челюсти. По пѣтя, тѣ хвърляха раницитѣ и манер-

житѣ, които имъ тежаха, а нѣкои далечъ захвърляха касетките съ патрони. Покрай всѣки единъ отъ тѣзи е минала смъртта, но не ги е убила, а само ги е осакатила. Да ги поздравя ли съ побѣдата? Азъ не смѣяхъ да направя това. Азъ искахъ да намѣря поне на едно лице храбро веселие. Попитахъ одного, съ свързаната ржка.

— Боли ли те ржката, войникъ?

— Нищо, — отговори той. Ржката не е бѣла, ще заздравѣе. Отслабнахме много, десетъ дни въ окопите сме спали.

Когато ме размина малко, повърна се и повика, като забѣлѣза червената ми нашивка на ржака:

— Ти лѣкаръ ли си?

— Не.

— Азъ искахъ да попитамъ, скоро ли пакъ ще се върнемъ на позициите.

3. Подъ трапнелевия огънь.

Късно прѣзъ вечерта ние попаднахме подъ шрапнелевия огънь. Копитата на конете потъваха въ мекото неоттъпкано поле. Трѣбваше да слѣземъ и съ ржци да напипваме дѣ е пжтя. Като напипвахме, оставяхме конете на тѣхния инстинктъ.

Тежко скрипти обозите. Повакваме отъ тукъ, повикватъ и отъ тамъ. Питаме:

— Кждѣ води този пжтъ?

— Не знаемъ.

— Кждѣ отивате вие?

— Нищо не знаемъ. Заповѣдано ни е да се върнемъ.

— А кждѣ отивахте?

— На батареята снарядите възехме.

— Офицеръ нѣма ли съ васъ?

— Нѣма офицеръ, подофигера е тукъ. Още и лѣкарътъ е съ насъ.

— Дѣ е лѣкарътъ?

— Азъ съмъ лѣкаря, а вие руснакъ ли сте?

— Азъ се учихъ въ Москва. Вие отъ дѣ сте?
 — Своитѣ изгубихме, отиваме въ щаба.
 — А ние отиваме на бивакъ. Разбирате, засипаха ни съ шрапнели прсклетитѣ турци. Когато му е врѣмето да стрѣлятъ, не ги бива, стрѣлятъ напразно, а сега почнаха да стрѣлятъ върху ни и ние трѣбва съ обоза да се върнеме назадъ.

Въ тъмнината се чуваше скриптението на колелата и вървежа на воловетѣ. Като свѣтне въ въздуха нѣкоя избухнала граната, тя освѣтява гърба и рогата на воловетѣ, черната фигура на запасния, който върви съ талигата и парче пжтъ. Отъ брѣга на Марица, както и по-рано, се сипѣха крушуми. Като турски барабанъ бие българския топъ, гранатитѣ цѣпятъ въздуха, като дъждъ се сипятъ шрапнелитѣ. Има и въ това поезия, но съ кръвъ ще се напише тя на чернитѣ страници на земята, влажна отъ есеннитѣ дъждове.

— Кждѣ ще отидете съ обоза? На дѣсно ли отивате?

— Сбогомъ, прощавайте!

И отново ние сме въ полето безъ пжтъ. Линията на огъня е мината, и стана още по-тъмно.

4. Въ окопитѣ.

Прѣди да видя войната, азъ си я прѣдсавлявахъ и по-ужасна, и по-красива. Азъ чухахъ, че войницитѣ на първата линия, скучаяли, като нѣма бой, излизали отъ окопитѣ, прѣскачали ги и дразняли страхливия си врагъ. Единъ отъ тѣзи смѣлчаци ще бжде убитъ, другитѣ ще се скриятъ и ще се почне гореща прѣстрѣлка.

Азъ не знаяхъ до тогасъ, че храбритѣ войници, които отиватъ въ атака на ножъ подъ артилерийски огънь, само при тази команда се събуждатъ и горятъ. Азъ не знаяхъ, че седенето въ окопитѣ, което се продължава безъ смѣна дълги дни, понѣкога и недѣли, е уморително, че за вика „ура“ е нужно прѣдварителна безумна схватка съ топоветѣ, наречена артилерийска подготовка на атаката.

И солдатитѣ въ окопитѣ, които азъ си прѣдставяхъ бодри и чувствителни, вѣчно очакващи излаза на турцитѣ, съвсѣмъ не бѣха такива. Унило стоятъ тѣ, като мечтаятъ за сънъ и гореща храна, обърнати съ гръбъ къмъ близкия неприятелъ и съ лице къмъ своитѣ позиции, дѣто вече много отъ тѣхъ паднаха, дѣто земята е изпѣстрена съ много братски гробове. Прѣзъ дългия артилерийски бой, тѣ спятъ въ траншеитѣ, държайки пушката съ двѣ ржцѣ, спятъ тѣ прави, седнали или полулегнали, забравили царувация наоколо адъ и остритѣ свиркания на крушумитѣ.

Край окопитѣ минава офицеръ съ скучающъ видъ. Крушумтъ свири на двѣ крачки.

— Скрийте се, му казватъ.

— По дяволитѣ. Додѣя ми да седа. Не искамъ да умра на постелка, като моя братъ.

Герой? Разбира се, герой. Но върху неговото лице не се чете нищо друго, освѣнъ добродушие.

Неволно се поражда фатализъмъ: отъ сѣдбата си не можешъ се отърва.

— Колко е голѣма вѣроятността да бждеш раненъ или убитъ въ боя, попитахъ азъ единъ артилеристъ.

— Споредъ изчисленията, нужно е да бжде изпратено толкова олово, колкото тежи тѣлото на човѣка.

Веднажъ, като вървѣхме на първата линия, въ тихия день на почивка слѣдъ голѣмото сражение — това бѣше на 18 октомврий, слѣдъ знаменития бой — офицерътъ, съ когото ние минахме задъ окопитѣ, между невдигнатитѣ още турски трупове, изведнажъ ме попита:

— Нѣмате ли при васъ нѣкое вѣстниче? Двѣ нѣдѣли вече не съмъ виждалъ печатанъ редъ. Искамъ да зная, какво има още, освѣнъ войната, по свѣта.

Отначало азъ бѣхъ очуденъ, но послѣ разбрахъ, че човѣкъ навсѣкждѣ си остави човѣкъ. Даже тука, дѣто живота на едина човѣкъ не струва нито грошъ въ общата смѣтка на жертвитѣ.

И тогава азъ разбрахъ, защо солдатитѣ въ око-

питъ тъй малко приличатъ на герои. Тѣхната крайна умора е удвоена отъ бездѣлието на непривикналия и откъснатъ отъ земята селянинъ. Но ще блѣснатъ тѣхнитѣ очи и ще се навъсятъ тѣхнитѣ вѣжди, когато чуятъ командата: „на ножъ“.

5. Загиналъ български авиаторъ.

На 20 октомврий близо до Одринъ загина най-добрия български авиаторъ, поручикъ Топракчиевъ при слѣдующитѣ обстоятелства. По рано той летѣше съ монопола Блерио. На 20 октомврий направи опити съ биплана Албатросъ; той се издигна съ биплана надъ Одринъ на височина 80 метра, обаче едното крило на биплана се развали. Авиаторътъ почна да се спуща и имаше още 5 метра до земята, когато въ мотора стана избухване, биплана изгорѣ и авиатора загина.

* * *

Той бѣше на двадесетъ години . . . казваше се Топракчиевъ, — единъ красивъ, храбъръ офицеръ, смѣлъ до безрасждность, до лудость. Той бѣ воененъ разузнавачъ и авиаторъ. Заповѣдаха му: полетете надъ Одринъ, разузнайте какво правятъ турцитѣ; не приготвяватъ ли нѣкой излазъ.

За нѣколко секунди моноплана бѣ готовъ. — Хвъркна бърже, голѣмъ гълъбъ съ разперени крилѣ, за да направи голѣми кръгове върху обсадения Одринъ . . .

— Какво прави той? се питаха другаритѣ му обезпокоени . . . Лудиятъ! Той слиза върху града.

Той слизаше. Той се докосваше почти до високитѣ минарета и неговиятъ монопланъ, на който витлото се въртѣше съ присипнали ечения, го носеше по една вергикална посока . . . Той прѣзираше смъртта, куршумитѣ, свирѣлитѣ викове на една сганъ, която замахваше къмъ него съ види и ножове.

Когато той се завърна въ лагера и слѣзе, офицеритѣ се затичаха на срѣща му.

— Топракчиевъ, това е безумно . . . Вие рискувате сто пжти да ви убиятъ. Вие не бѣхте по-далеко отъ сто метра!

— Азъ слѣзохъ на шейсетъ, каза авиатора . . . Тѣ стрѣляха отгорѣ ми.

Осемъ или десетъ куршума бѣха продупчили крилата на апарата . . . Петъ други бѣха отбѣлѣзали своягъ бѣлѣгъ върху блиндитѣ на мотора . . .

— Какви свѣдѣния?

— Единъ отдѣлъ пѣхота съ подкрѣпа на артилерия и единъ кавалерийски полкъ е въ колона за маршируване, при юго-западната порта. Съобщете на генерала . . .

— Вие кждѣ отивате?

— Да видя какво вършатъ тамъ. Четвъртъ часъ хвърчене и ще се върна.

— Това не е прѣдпазливо, господинъ поручикъ, се осмѣли единъ механикъ. Крилата на моноплана сж пострадали, а и другиятъ монопланатъ има нужда отъ прѣгледъ. Мотора не струва.

— И ти, ти струвашъ повече . . . Напълни го и не се грижи за другото . . .

Още веднѣжъ моноплана се повдигна . . . Още веднѣжъ той мина и прѣмина върху града. Но тоя пътъ единъ нещастенъ куршумъ го улучи . . . Единъ батальонъ низами му изпращаше бързъ огънь . . . Единъ куршумъ, безъ съмнѣние, отрѣзва една трѣба съ есенция, защото изведнажъ се видѣ пламѣка, който бликна и обхвана авиатора, между облакъ черенъ пушекъ. Той е загубенъ. Той не се двоуми. Той се направлява къмъ земята. И подобно на огнената птица въ старата персийска митология, той се спуща като метеоръ върху турската кавалерия, вече излѣзла отъ града, той каца върху ѝ.

И моноплана пламти, запаленъ факелъ всрѣдъ една тѣпла забъркани неприятели . . . Топракчиевъ?

Мъртавъ, отдалеченъ! . . .

Но, когато му намѣриха трупа по-късно, тѣй като турцитѣ се бѣха разбѣгали отъ уплаха и ужасъ — доказа се, че нещастниятъ поручикъ бѣ ималъ

достатъчно време да си пръсне мозъка и че той държеше още револвера въ ржката си.

Ветерани, офицери остаряли на службата си, плакаха, като научиха за тази смъртъ. Армията му направи чудно погребение въ Свиленъ и войниците му издигнаха единъ кръстъ, който показва насипа на единъ гробъ, където славата е вече поставила своята златна палмова вѣйка.

XVI.

Обѣсването на двата башибозуци.

Кореспондентътъ на в. „Matin“ дава слѣдното описание, какъ сж обѣсени двама башибозуци на 4 ноемврий въ Мустафа-Паша.

„Въ своята журналистическа кариера, азъ съмъ видѣлъ екзекуцията на много хора, осждени на смъртъ. Но азъ трѣбва да си призная, че никога зрѣлището на смъртъта не ми се е показвало по ужасно, отколкото днесъ.

Прѣди десетина дена българитѣ окупираха селото Гурмонъ, на югозападъ отъ Одринъ, но въ сщщото време въ края на селото бѣха ранени и убити отъ засада много войници. Веднага се организира една хайка. Една башибозушка чета бѣше забѣлѣзана. Двама отъ тѣхъ бѣха хванати: Ахмедъ Мехмедовъ, единъ старецъ съ побѣлѣла глава и съ свирѣпо лице, и Хаджи Исмаилъ.

Тѣ бѣха закарани въ Мустафа паша, изправени прѣдъ военния съдъ и обвинени, че сж главатари на една турска чета, която опустошаваше и палѣше селата, убиваше и грабеше българскитѣ войници. Въ тѣхъ бѣха намѣрени револвери и патрони. Военниятъ съдъ ги осжди на смъртъ.

Една примитивна. бѣсилка Българскитъ законъ забранява публичността на смъртното наказание, а въ Мустафа-Паша нѣмаше затворъ и цѣла сутринъ търсиха да намѣрятъ мѣсто да ги о-

бѣсятъ. Най-послѣ, къмъ пладнѣ, избора се спрѣ върху една градина въ една турска напусната къща. Въ двора имаше едно голѣмо дърво съ здрави клонища. Вече бѣше станало врѣме за обѣждане и двойната екекуция се остави за слѣдъ обѣдъ.

Къмъ 2 часа въ градината се събраха членоветѣ на военния паркетъ, около 20 стражари, нѣколко жители и военнитѣ кореспонденти.

Веднага курдисаха вѣжетата на най-здравитѣ клоне и поставиха подъ всѣко стари сандѣци. Ако тѣзи двѣ вѣжета съ взели ги нѣмаше тамъ, мѣчно можеше да се познае, че тука приготвяватъ смъртъ.

Слънцето печеше. На стотина крачки една голѣма джамия издигаше минаре до небето, на най-горното викало на което се бѣше събрала една любопитна тѣпла отъ войници и български селяни, както и милосердни сестри отъ Червения кръстъ. Очаквайки, ние почнахме да приказваме за войната, за международнитѣ събития, за всичко, освѣнъ за това, което ще стане подиръ малко.

Слѣдъ малко стражаритѣ бѣха пратени да доведатъ осжденитѣ. Ето ги, скоро Ахмедъ и Исмаилъ идатъ. Нима, това сж ония двама души, които ще трѣбва да умратъ? Възможно ли е тѣзи очи, пълни съ безразличие, които гледатъ спокойно дървото, на което висятъ вѣжетата и съ любопитство разглеждатъ натрупанитѣ хора въ градината и по викалото на минарето, възможно ли е тѣзи очи да бждатъ затворени слѣдъ малко отъ смъртъта?

Когато стражаритѣ бѣха отишли да ги дигнатъ, тѣ току-що бѣха обѣждали. Тѣ си останаха спокойни. Тѣ просто станаха и, безъ да кажатъ нѣщо, сами си поставиха рѣцѣтѣ задъ гърба, за да ги вържатъ. И тѣ додоха при дървото и почти сами си правеха пътъ между присѣдствующитѣ.

Законътъ изисква четенето на присждата да стане прѣди обѣждането.

И почва се четенето на шестъ голѣми листа, което се продължи около 20 минути. Осжденитѣ изглеждаха чужди на всичко това. Тѣ гледатъ надѣсно и налѣво, пълни съ безразличие, безъ да се забѣлѣжи на лицето имъ нѣкакъвъ страхъ или пѣкъ блѣдностъ.

Най-послѣ четенето на присжлата се свърши. За пръвъ пѣтъ слѣдъ своето пристигане, Ахмедъ излиза отъ своето безразличие.

Той се обръща къмъ членоветѣ на военния сждъ. Съ единъ ясенъ гласъ той казва:

— Известно е че ние извършихме много злини, но азъ мислѣхъ, че ние ще останемъ безнаказани. Прѣди да умрѣмъ, ние ви молимъ да ни оставите да направиме послѣднитѣ си молитви.

— Добрѣ — отговаря шефа на военната полиция и заповѣдва на стражаритѣ да развържатъ рѣцѣтъ на осждениѣ.

Тогава ние присжтствувахме на слѣдната изумителна гледка. Докато Исмаилъ се дръпна малко назадъ, стариятъ Ахмедъ се отправи къмъ дървото, което ще му бже бѣсилка. Той се навежда, поизчистя праха отъ земята, отблѣсва клончетата, които могатъ да му попрѣчатъ, и си изува обущата.

Слѣдъ туй, той се обръща къмъ стражаритѣ:

— Можете ли да ми дадете вода да се омия?

И докато единия стражаръ търсѣше вода, Ахмедъ поизчисти пакъ земята, отчупи едно ново клонче и поизкуба трѣвата. Неговитѣ жестове бѣха извънредно спокойни.

Стражарѣтъ донесе малко вода.

Веднага, безъ да трѣпне, съ умѣрени жестове, Ахмедъ почва да си измива краката, рѣцѣтъ, лицето, устата. Слѣдъ това той отиде на мѣстото, което бѣше си приготвилъ, за да се моли. Той колѣнчи и си подигна рѣцѣтъ. Той се прѣгъва, става, колѣнчи и мърмори нѣкаква молитва.

На нѣколко крачки отъ него Исмаилъ вършеше сжщото. Тѣй се минаватъ 20 минути въ срѣдата на безучастнитѣ присжтствующие. Тамъ долу, къмъ Одринъ, отъ врѣме на врѣме, топовния гърмежъ процѣпваше въздуха.

„Сега азъ съмъ готовъ“. Стариятъ Ахмедъ свърши молитвитѣ си. Той стана. На пояса му се вижлаше единъ сребъренъ часовникъ, моливъ, една табакера и рѣзлични прѣдмети, които той подава на единъ стражаръ.

— Сега азъ съмъ готовъ, каза той.

Но Исмаилъ продължава своитъ колѣничания. Трѣбва да се чака. Минаватъ още нѣколко минути.

Най-сетнѣ и Исмаилъ свърши.

Всичко вече е готово сега. Стражаритѣ нахлуватъ на главитѣ на осжденитѣ дълги, направени отъ бѣло платно, торби. Шефътъ на военната полиция се обръща къмъ селянитѣ:

— Вървете си, извика той, за да може да се изпѣлни присждата.

Селянитѣ се отдалечаватъ. Стражаритѣ повлѣкоха Ахмедъ и Исмаила къмъ бѣсилкитѣ, подигатъ ги съ ржѣ и имъ турятъ около шиитѣ примкитѣ.

Башибозуцитѣ увиснаха на бѣсилкитѣ. Двѣ тѣла се залюлѣха въ пустотата.

XVII.

Рускиятъ авиаторъ въ Одринъ.

Положението на руския авиаторъ Н. Д. Костинъ, който на служба въ българската армия попадна заедно съ аероплана си въ плѣнъ у турцитѣ, продължава да е неяснено и крайно тревожно.

За съжаление, опредѣлено законодателство за въздухоплавателитѣ въ военно врѣме до сега не е съществувало.

Крупни прецеденти, които да сж могли да служатъ за тълкувание на въпроса за авиатора, като шпионинъ или военно-плѣненъ, не сж се случвали. Съществуватъ, обаче, рѣшения взети на международнитѣ въздухоплавателни конференции и на послѣднитѣ двѣ хагски конференции въ 1899 и 1907 г.

Тѣзи резолюции биха могли да се считатъ за дължителни и за Турция, ако не съществуваше едно обстоятелство.

На казанитѣ три конференции турскитѣ делегати именно сж поддържали влядове, противоположни на тия на болшинството и сж останали на особено мнѣ-

ние, което е отивало въ разрѣзъ съ взетата резолюция, споредъ която на въздухоплавателитѣ, като поддържащи контактъ между двѣ воюващи държави, трѣбва да се гледа, когато попаднатъ въ неприятелски рѣцѣ, като на военни плѣнници, а не като на шпиони.

Чл. 29. отъ съглашението по законитѣ и обичаитѣ на териториалната война гласи, че за шпиони се считатъ тѣзи, които по таенъ пѣтъ се занимаватъ съ разузнаване.

Този членъ, въ свръзка съ развитието на въздухоплавателното дѣло, е получилъ сѣщо тѣй по-нататъшно развитие въ това направление, че понеже аеропланътъ става военно оръдие, то и въздухоплавателътъ се явява не като таенъ агентъ, а дѣйствиеленъ — воюваща страна.

Какъ ще погледатъ турцитѣ на Костина — разбира се, е неизвѣстно. Въ всѣки случай въ Петербургъ сѣ направени редъ постѣпки за изяснение положението му и за спасение на живота му, ако вече не е застрѣлянъ. Руското министерство на външнитѣ работи е запитало по въпроса своя прѣдставителъ въ Цариградъ. Отговорътъ се очаква ежедневно. Отъ друга страна, група руски авиатори, находящи се въ Петербургъ, сѣ обърнали къмъ прѣдседателя на руския императорски аероклубъ, графъ Стембокъ-Ферморъ, съ молба да вземе участие въ подобрението участъта на Костина и отъ свое име да дѣйствува въ тая смисълъ прѣдъ руското правителство.

Прѣдседателятъ на руския императорски аероклубъ, както прѣдполагатъ, се е обърналъ къмъ българския воененъ аташе въ Петербургъ, съ чието съдѣйствие да работи за спасението на Костина.

Н. Д. Костинъ, бившъ шофьоръ, е билъ на служба у единъ богатъ одесски спортистъ, на чиито срдѣства отпослѣ се е обучилъ въ въздухоплаването. На военния конкурсъ въ 1911 г. Костинъ, като участващъ въ състезанията, силно пострада. Прѣзъ течение на послѣдната година той бѣше помощникъ-инструкторъ въ авиационната школа при императорския руски аероклубъ.

За участието си като авиаторъ въ българска армия, Костинъ получи отпускъ отъ аероклуба до пролѣтъ.

XVIII.

Лукуловскиятъ обѣдъ въ Одринъ.

(Единъ анекдотъ)

Коменданта на Одринъ, Гази Шукри паша, прѣди още да се анулира примирието, разпоредилъ да спратъ минаващия прѣзъ Одринъ за чатаджанскитъ позиции български воененъ трень, въ който, между другитъ, се намиралъ нѣкой си български командиръ съ нѣколко офицери отъ генералния щабъ.

Можете да си прѣдставите уплахата, която се е появила между българскитъ офицери. Но явилися се адютантъ на Шукри паша побързалъ да ги успокои съ любезната покана да заповѣдатъ да обѣдватъ съ коменданта.

Съгласно френската пословица *fait bonne mine à mauvais jeu*, българитъ не намѣрили възможность да се откажатъ отъ тази малко странна покана.

Обѣдътъ билъ сервиранъ разкошно. Маситъ били отрупани съ разнообразни яденета, тънки напитки. Очевидно, прѣдъ видъ на слуховетъ за недостатъка на соль, който чувствуватъ обсаденитъ всрѣдъ масата, въ видъ на *saleté de table*, се издигала цѣла планинка отъ бѣло снѣжна соль.

Слѣдъ свършването на много весело прѣкарания обѣтъ Шукри паша, помолилъ своитъ гости да прѣдадатъ въ българскиятъ щабъ всичко това, което тѣ сж видѣли съ собственитъ си очи.

— Съ удовольствие, — като че ли отговорилъ българскиятъ генералъ. — Но менъ много би ми се искало да зная дали провизитъ и ето тази прѣкрасна соль сж били събрани отъ цѣлиятъ Одринъ, или само отъ единъ кварталъ?

Добродушната ирония на този въпросъ прѣдизвикала избухването на всеобщъ смѣхъ и казватъ, че най много отъ всички се смѣлъ Шукри паша . . .

Si non e vero, e bene trovato.

Съдържание:

ΣΟΣ

	стр.
1. Първитѣ сражения около Одринѣ	3.
2. Отъ Мустафа-паша до прѣдъ Одринѣ	8.
3. Единѣ излазѣ на турцитѣ	12.
4. Българитѣ бдятъ въ окопитѣ	16.
5. Страшния бой при Юрушѣ	18.
6. Разказътъ на плѣниците за боя при Юрушѣ	21.
7. Българскиятъ войникъ е добъръ	25.
8. На бойната линия слѣдъ послѣднитѣ сражения	26.
9. Прѣвземането на фортоветѣ Карталъ-тепе и Папазъ-тепѣ около Одринѣ	31.
10. Какъ паднаха фортоветѣ Карталъ-тепе и Па- пазъ-тепе	35.
11. Въ тъмната нощъ валѣще оловенѣ дѣждѣ	41.
12. Една прокламация къмъ одринското население	47.
13. Турскитѣ укрѣпления около Одринѣ	48.
14. Градътъ Одринѣ	49.
15. Картини отъ бойното поле около Одринѣ.	
1. Безименнитѣ герои	51.
2. Ранени	52.
3. Подъ шрапнелевия огнь	53.
4. Въ окопитѣ	54.
5. Загиналъ български авиаторъ	56.
16. Обѣсването на двама башибозуци	50.
17. Рускиятъ авиаторъ въ Одринѣ	61.
18. Лукуловския обѣдъ въ Одринѣ	63.